

LÖFFLER TIBOR

ÚJ BABILON ÉPÜL

**(Bolsevizmus és szociáldemokrácia.
Adalékok a Szocializmus című folyóirat
történetéhez 1934–1938)**

Az elmúlt évtizedekben a munkásosztályra és munkásmozgalomra hivatkozó politikai hatalom igyekezett kényszerpályára terelni – a maga legitimációs és ideológiai szükségleteit követve – a jelenkortörténet és azon belül is a párt- és munkásmozgalom-történet kutatásait. Ennek a – sok tekintetben bénító – törekvésnek váltak áldozatává a szociáldemokráciával foglalkozó történeti feldolgozások. Az ok szinte kézenfekvő. A tények és összefüggések torzításmentes, legalábbis a legitimációs elvárásokra tekintettel nem levő feltárása kikezdte volna a kommunista és szociáldemokrata pártok viszonyáról, a kommunistáknak a munkásmozgalomban betöltött szerepéről és jelentőségéről vagy akár a két párt „egyesítéséről” kialakított „hivatalos” történet szemléletet. A „hivatalos” felfogás ugyanígy érezte hatását a belső („baloldali” vagy revizionista”) pártellenzék és a bolsevik-kommunista mozgalom elméleti, eszmei és ideológiai előképei iránt érdeklődő kutatások esetében is. Ez az oka annak, hogy a könyvtárnyi irodalom ellenére még kiterjedt fehér foltok vannak a *marxista politikai tradícióról* szerzett ismereteink között. Nem utolsósorban azért, mert az eddig uralkodó („hivatalos”) felfogást tagadók is sokszor hajlanak arra, hogy magukévá tegyék az általuk bírált szemlélet nem egy téziséit. Sokan még most is magától értetődően tekintik a bolsevik-kommunista mozgalmakat a marxi gondolatok 20. századi örökösének. Eme szemléleti abroncs szorítása legfeljebb akkor csökken, ha a „baloldali” (ez esetben: kommunistabarát vagy -szimpatizáns) szociáldemokratákra is kiterjesztik a tétel érvényességét. Ez az értelmezési keret azonban szűk. Kiszorulnak belőle a *rendre Marxra hivatkozó, de a kommunistákkal (bolsevikokkal) szembenálló* szociáldemokraták nézetei. Az utóbbiak *bolsevizmusról alkotott képe* pedig – értelemszerűen – érthetetlen és értelmezhetetlen az utókor számára.¹ Ezekkel az okokkal, tehát az *ideológiatörténetnek* a marxista politikai tradíciót övező – régebbi és újabbkeletű – dogmatizmusával magyarázhatjuk a magyar *sajtótörténet* egyes fejezeteinek hiányosságait is.

Aki áttanulmányozza a *Szocializmus* című szociáldemokrata folyóirat 1922 és 1938 között megjelent számait, különösen pedig a bolsevizmust tárgyaló írásokat, annak komoly hiányérzete támad, ha elolvassa a folyóirattal foglalkozó tanulmányokat is. A tematikai rendszerezések ugyanis nélkülözik a bolsevizmus problematikáját,² amit más esetben vagy nem említenek meg a feldolgozásra váró témák között, avagy ha idéznek is a vonatkozó írásokból, a szisztematikus feldolgozástól eltekintenek.³

Az ideológiatörténet egyoldalúságát erősíti az az általánosan elfogadottnak tűnő, ám – véleményem szerint – kellőképpen nem bizonyított álláspont, miszerint a Szocializmus kommunistaellenes hangvétele és irányvonala *1934-ben, Mónus Illésnek a*

lap élére kerülésével módosult, mivel a faszizmus előretörése miatt Mónusék nyitottak az antifaszista demokratikus erőkkel (köztük a kommunistákkal) való összefogás irányába.⁴ Ebben a megközelítésben a „nyitás” azt jelenti, hogy bár a szociáldemokraták részéről a „szembenállás” az 1934-es „szakadás” jóvoltából véget ért: a „rokonszenv” jelei és a „reális értékelésre” való törekvés váltak meghatározóvá, sőt a „közös cselekvésre való ráhangolódás” is kitapintható.

A folyóirat irányvonalának feltételezett módosulását azért tartom tisztázandónak, mert – néhány kiragadott citátum esetleges felhasználásával – azt az értelmezési lehetőséget rejti magában, hogy nem egyszerűen egy közös veszély diktálta összefogásról, hanem a szovjet rendszer és általában a bolsevizmus megítélésének, történelmi értékelésének módosulásáról van szó. Másrészt a kommunistáknak a „demokratikus” erők közé sorolása is arra utalhat, hogy a Szocializmus új „realizmusa” a bolsevik mozgalom és a szovjet rendszer demokratikus voltának tárgyilagos elismerését jelenti. Véleményem szerint azonban ilyen koncepcionális változás, főleg olyan, amely cezúrát képezne, nem bizonyítható. A bolsevizmussal foglalkozó írások arról árulkodnak, hogy a Szocializmus munkatársai 1934 után is minden tekintetben szemben álltak a bolsevik-kommunista mozgalommal és hatalommal. Ennek markáns bizonyítéka, hogy továbbra is helyt adtak azoknak a bírálatoknak, amelyek Otto Bauer, a bolsevikokkal szimpatizáló és toleráns osztrák szociáldemokrata vezér nézetei ellen irányultak.⁵ Az egységfrontot tárgyaló írások is amellet szólnak, hogy a Szocializmus szerzőinek szembenállása töretlen maradt, s kritikájuk éle nem csorbult. Hangvételük legfeljebb akkor változott, ha a bolsevikok eltávolodtak mozgalmuk ama alapelveitől, amelyekről a szociáldemokraták mindig igen szigorúan és elutasítóan vélekedtek.

A Szocializmus hasábjain nyomom követhető bolsevizmus-kép rekonstrukciójára tehát két feladat hárul: pótolni az ideológiatörténetnek a marxista politikai tradícióra és a szociáldemokrata nézetekre vonatkozó hiányosságait, valamint korrigálni a sajtótörténetnek a Szocializmus 1934-es szerkesztőváltásáról kialakított álláspontját. Terjedelmi korlátok miatt csak az utolsó öt év eredeti szövegeinek a bemutatására és tartalmi elemzésére vállalkozhatom, de az – az 1934 utáni kontinuitás miatt – a megelőző tizenkét év hű tükörképe is egyben. A bolsevizmus-kép az alábbi témákban kerül bemutatásra: marxizmus és leninizmus, a bolsevizmus és az eredeti szocialista tanok, a bolsevik mozgalom utópizmusa, az osztálytagozódás a szovjet-orosz rendszerben, bolsevizmus és jakobinizmus, a bolsevizmus totalitárius megnyilvánulásai, a bolsevizmus és a faszizmus közös jegyei. Nem térhetem ki, ugyancsak a terjedelmi korlátok folytán, a bolsevikoknak a szakszervezetekben és a nemzetközi munkásmozgalomban betöltött szerepére, a bolsevik hatalom eredetére (háborús összeomlás, orosz néplelek, tradíciók), a bolsevizmus pánszlávista és prekapitalista jellegére, a bolsevik diktatúra részletezésére, s végül a szovjet-orosz rendszer azon eredményeire, amelyeket a szerzők is elismertek.

Blanqui–Tkacsov–Lenin

A bolsevizmus szociáldemokrata bírálatának talán legszilárdabb fundamentuma – amiből soha nem engedtek a Szocializmus szerzői: a bolsevista ideológia gyökereinek határozott elutasítása, annak elválasztása a marxizmustól, a kommunistákkal közösséget nem vállaló „eredettudat” volt. Az új főszerkesztő, Mónus Illés foglalt állást elsőként ebben a kérdésben, 1934-ben. Az „A forradalom arca” című könyvismertetésében (1934.

4.) Fedor Stepun, orosz emigráns gondolatait megjegyzések nélkül közli, ami arra utal, hogy osztja az író nézetét. „A bolsevizmus szellemi őseit Stepun a hatvanas években Tkatschow, Netschajew és Bakuninban véli felfedezni. Mindhárom az elméletnek, a szervezésnek, és a forradalmi taktikának egy-egy képviselője. A bolsevizmust 1862-re vezeti vissza, a parasztfelkelés utáni esztendőre, amikor az a barbár-misszionista köntösben jelent meg és a nép ellenségével való leszámolást hirdette. Tkatschow és Netschajew forradalmi taktikája a nép ellen való bizalmatlanságon épült fel(...) A demokrácia meggyőződéses ellenfelei, akik a forradalmi kisebbség felülről való forradalmának az apostolai. Ennek az elméletnek a leszármazottja a bolsevizmus, amely a kapitalista fejlődés kezdetén lévő autokratikus Oroszországban annál inkább vált jelentőssé, mert legális harcokban szervezett és marxista ideológiától áthatott proletariátussal nem rendelkezett. Lenin éppen ezen okok miatt tette magáévá már 1902-ben a diktatúrát, a vezérség elvét, mondván: 'Nekünk nincs proletariátusunk, de majd alkotunk magunknak.' És amikor a polgári forradalom volt esedékes, akkor a hivatásos forradalmár felfogásának alapján proletárforradalomra változtatta azt. Lenin elmélete így 'a marxizmus és a demokratikus szocializmus helyébe hierarchikus, bürokratikus, parancsuramon alapuló rendszerek vált az alapjává.' Abban a meggyőződésben, hogy a munkásosztály életösztonéitől vezetettve, a 'csak szakszervezeti' mozgalom útjára talál tévedni, előtérbe helyezte a hivatásos forradalmárokat és a szervezési forma minden demokratikus jellegét elvetette. A párt élén a szocializmus eszméje áll, de a párt csak úgy tartható meg tisztán hivatása magaslatán, ha a proletariátusban voltaképpen a régi gárda szerepét tölti be.” (175. oldal)

Buchinger Manó szerint (*Az egységfront problémája, 1934. 9.*) a kommunisták és a szociáldemokraták közötti ellentétek „okait és rugóit” ki lehet mutatni „pontos történeti és társadalmi elemzéssel”. „Ha például a bolsevizmus keletkezésére gondolunk – írja –, megállapíthatjuk, hogy az orosz forradalmi frakciók 1903-ban történt szétválásának oka az volt, hogy különbözőképpen ítélték meg a forradalomban a munkásosztálynak a polgári osztályokhoz való viszonyát; ellentétes felfogásuk volt a forradalmi mozgalmak megszervezésének kérdésében is. A bolsevisták és mensevikek között a harc három évtized múltán sem szűnt meg ilyen okokból. Ugyanezen elvi okokból éles szakadás következett be ugyanezekben a kérdésekben az 1918-as magyar forradalmak után a szociáldemokraták és kommunisták között is.” (390. oldal)

Pintér Géza vitairata (*Új szocializmust?, 1935.9.*), amely Hort Dezső „Új szocializmust” című könyvével polemizál, mindennél jobban fejezhetné ki azt a dilemmát, amely akkor keletkezhet, ha a bolsevizmust tekintjük a marxizmus adekvát folytatásának a 20. században. Ráadásul *Pintér* okfejtése, minden tömörsége ellenére, módszertani útmutatóul szolgálhat az utókor nemegy társadalomkutatója számára: „Téves ... a könyvnek az a megállapítása” – szögezi le *Pintér Géza* –, „hogy a bolsevizmus keletkezésének és elterjedésének egyik alapvető oka abban van, hogy Marxnak nincs megfelelő állam- és forradalomelmélete. Társadalmi mozgalmat sohasem az elmélet hív életre. A bolsevizmus sem elméleti termék, hanem bizonyos történelmi feltételek terméke. Terméke a bolsevizmus Oroszország sajátos, a nyugat-európaítól élesen elütő történelmi, gazdasági, politikai és művelődési viszonyainak, társadalmi rétegződésének. Elterjedése is ezt bizonyítja. Mennél hasonlóbb történelmileg, politikailag és társadalmilag valamely ország a cári Oroszországhoz, elnyomott osztályának annál nagyobb rétege hajlamos a bolsevizmus befogadására. Semmi köze mindehhez Marx állítólag hiányzó állam- és forradalomelméletének. Nem ítéelhetjük meg a bolsevizmust annak alapján, hogy milyen

elmélettel igazolja önmagát; egyedül az lehet megítélésünk alapja, hogy milyen történelmi feltételek között keletkezett és alakult ki. Egyébként a bolsevizmus is történelmi kategória. Más volt a forradalmi bolsevizmus és más a mai, belpolitikailag viszonylag konszolidációs bolsevizmus.” (401–402. oldalak)

Karl Kautsky is, akárcsak Mónus és Buchinger, régebbi keletűnek és elsősorban szellemi (ideológiai) eredetűnek tartja a két mozgalom közötti ellentétet (*Az egységfront körül*, 1936. 2.). Kautsky arra igyekszik választ adni, hogy 1917-ben mi vezetett a szovjetekben még együtt dolgozó „mensevikiek” és „bolsevikiek” harcához. A megoldás kulcsa számára is Leninnek – azaz a bolsevik mozgalom teoretikusának – a nézetei voltak. „De elvtársainak más szocialistákkal való együttműködése Lenin számára rendkívül visszatetsző volt. Már régen berendezett a szociáldemokrácián belül egy külön, egészen katonai jellegű szervezetet és ebben a szervezetben megalapozta a maga egyéni diktatúráját. A diktátor azonban nem tűr idegen isteneket maga mellett. Ezért szakította ketté már 1903-ban Oroszország szociáldemokrata pártját és ezért üzent hadat minden szociáldemokratának, aki nem követte vakon vezetését. Nem volt ez véletlen. Ez az összeesküvések feltételeiből származik.” Kautsky nem Bakunyint, Nyecsajevét és Tkacsovot említi, hanem eltérően a megszokottól más szellemi elődökre mutat rá: „Blanqui és Mazzini ugyanígy gondolkodott és cselekedett és ezért maradt mind a kettő távol az I. Internacionálétól, amely viszont demokratikus alapon állott, úgy ahogy ezt Marx elengedhetetlennek tartotta. Hiszen már a Kommunisták Szövetségét is ő alakította át diktatórikus irányzatú összeesküvésből demokratikus szellemű szövetségessé.” (62. oldal) Kautsky tanulmányának második részében (1936. 3.) találhatunk olyan passzust is, amely a Marx által kaszárnyakommunizmusnak nevezett bakunyini elgondolásra emlékeztetheti a Szocializmus olvasóit: „Valaha célunkat igen szívesen tüntették fel a szocializmus polgári kritikussai fegyház- és kaszárnyagazdálkodásnak. Felháborodva utasítottuk ezt vissza. Nem is áldottuk, hogy lesznek egyszer olyan szocialisták, marxisták, akik megvalósítják a kaszárnyát és hogy ezeket nem vetik majd meg, hanem szocialista művükért dicsőítik őket, pusztán azért, mert ebben a kaszárnyában nincs hely kapitalisták számára.” (109. oldal)

Theodor Dan, a pártklikkek Lenin halála után meginduló harcát ecsetelve (*A Szovjetunió válsága*, 1937. 4.), más megvilágításba helyezi a bolsevikok néppel szembeni – Mónus könyvismertetésében is megemlített – bizalmatlanságát. „Az ellenfelek ... mindannyiszor természetesen a 'tömegekre' hivatkoztak. De a tömegek mindig csak mint valalmi görög drámai kórus szerepeltek, akik vagy hódolattal támogatták a harcoló hősokeket, vagy ellenkezőleg átkaikkal az ellenfelet szétbomlasztani és megsemmisíteni segítettek. A munkástömegek tudatos és szervezett beavatkozására sohasem gondolt egyetlen bolsevista frakció sem. Ezért maradtak az összes frakcióharcok minden változatosságuk és gyakran oly drámai lefolyásuk dacára is csak a 'beavatottak' belső ügyei és a tömegek háta mögött és annak tudta nélkül, a Kreml felhőkkel övezett magaslatain játszották drámájukat. A tömegeknek csak a többé-kevésbé kész eredményeket adták tudtára és még hozzá a mindenkori 'győztesek' egyoldalú ábrázolásában.” (155. oldal) „Az 'öreg bolsevikieknek' a klikkharcok módszereihez való csökönnyös ragaszkodása... – mutat rá az okokra Dan – mégsem véletlen. Mélyen gyökeredzik saját ideológikus politikai és forradalmi múltjukban, abban a bizonyos sajátos 'leninizmusban', amelyik iskolán éveken és évtizedeken át nevelkedtek az ő autoritásoz vezérletével, a munkásosztály szabad politikai és szervezeti önrendelkezésének megvetésével, bármely ellenfél elleni harcában való erkölcsi nihilizmusával. A

'sztálinizmus', 'trockijizmus', a 'régibosleviki' ellenzék mindenféle fajtája mind csak ágai ugyanannak a 'leninista' törzsnek. Minden hibája ellenére bizonyos történelmi adottságok között a 'leninizmus' kimagasló és pozitív szerepet játszhatott, amíg egy hatalmas forradalmi tömegmozgalom áradata vitte magával. Ma mindinkább rothadó hullává változik, melyet a munkásosztálynak útból el kell takarítania, hogy betölthesse történelmi feladatát és előre haladhasson. Nem a 'sztálinizmust' és nem a 'trockijizmust', magát a 'leninizmust', amelyből mindkettő származik, kell leküzdeni, hogy a marxizmus politikai harcában szabaddá váljék az út." (156–157. oldalak)

M. E. (Mónus Ervin) sem osztja azt a nézetet, hogy a boslevik diktatúra ideológiai alapokra épült (*Az orosz diktatúra keletkezéséről, 1937. 12.*). R. H. Bruce Lockhart „Egy brit diplomata emlékiratai” című könyve alapján (Révai kiadás) arra a következtetésre jut, hogy „szinte hihetetlenül hangzik, hogy valaha maguk a bolsevisták sem álltak feltétlenül a diktatúra álláspontján”: „A hatalom fegyveres átvétele után még hetekig, sőt hónapokig teljes sajtó- és szólásszabadság uralkodott a bolsevista Oroszországban, ellenzéki lapok jelentek meg, melyek a legféltelenebbül támadhatták Lenint magát is, akit a németek megfizetett kémjének tartottak, bizonyos keretek között a politikai pártok még tovább működtek és a bolsevisták, maga Lenin is, szükségesnek tartották a politikai szabadságjogok csonkítatlan helyreállítását és fenntartását. De az idegen hatalmak fegyveres intervenciói a cári ellenforradalom érdekében és a polgárháború frontjainak kialakulása egyre messzebb sodorják a bolsevista vezéreket a demokráciától. Dora Kaplannak Lenin ellen elkövetett revolveres merénylete volt aztán a fordulópon.” M. E. interpretációját talán értékelhetnénk – hangvétele folytán – a közeledés egyfajta jelének, de az írásmű más részletei az elzárkózás mellett törnek pálcát: a bolsevisták nagy „lendülettel és hevességgel” képviselték a szocialista pártokkal szemben a proletárdiktatúra álláspontját, és sokszor szálltak szembe „szóban és írásban, vaskos tudományos művekben és agitációs röpiratokban a demokráciával”. „A súlyosan megsebesült Lenin felgyógyulása után a lassan már rendszeressé vált terrort nemcsak gyakorolják, hanem a bolsevista politikai elméletnek is szinte dogmájává teszik. Ezt aztán végleg és tragikusan elzárja a megértés útját (a szerző jelen időben fogalmaz! – L. T.) a nyugati országok demokratikus és szocialista pártjai elől” (559–560. oldalak)

Azt, hogy mennyire érzékenyen érintette a szociáldemokratákat a bolsevizmus és a marxizmus közötti ok-okozati összefüggések feltételezése, mi sem érzékelteti jobban, mint Hort Dezső vitája Csécsy Imrével. (*Marxizmus=bolsevizmus?, 1937.5.*) Csécsy a Századunk 1937 márciusi számában kijelentette: » Sztálin ... igenis a proletárdiktatúra vezére, akinek tetteiért az egész rendszer, az eszme és minden hívője felelős; « – és felelős Marx is. :Mert az is csak játék a szavakkal – írja Csécsy –, hogy a bolsevizmus nem annyi, mint kommunizmus s egyik sem annyi, mint marxi szocializmus. Taktikai szempontból érdekes és személyeknek hasznos lehet a szinonímák között finoman disztigválni, csak éppen gondolkodóhoz nem illik.; Csécsy megállapítja továbbá, hogy a marxi szocializmus „a társadalmi kezdeményezésnek állami vezetéssel való helyettesítését jelenti. S ez soha, sehol másképpen, mint erőszakkal, nem valósítható meg és nem tartható fenn.” A vád a szociáldemokraták eleve nébe vágható. Csécsy szavait Hort Dezső „rosszindulatú félreértéseknek” és „ellentmondást nem tűró, apodiktikus kijelentéseknek” minősíti, s ellenük „vétót” emel. Hort Marx melletti védőbeszédére érdemes kitérnünk, mivel ezáltal a szerző közvetett bírálatát adja a Marx-szal is legitimált bolsevik rendszernek: „tény, hogy a mai 'totális állam' a termelést is irányítja. Ez azonban semmiképp sem a marxizmus következménye (...) Viszont kétségtelen, hogy a marxizmus szerint az államhatalom

visszafejlesztése a következmény s az államhatalom megszűnése az ideál, mihelyt a társadalom egyéb szervezeteinek fejlettsége s az egyetemes erkölcsi és morális nivó az állam- és uralomnélküliséget lehetővé teszik.” Végül Hort a szociáldemokraták legtöbbet emlegetett érveinek egyikével zárja az ellenvetések sorát: „a proletariátus állítólagos diktatúrája a marxizmus szerint minden körülmények között csak akkor következhet el, amikor már a túlnyomó többség akarata érvényesül az elenyésző kisebbséggel szemben”, de ma már – ismeri el Hort –, „az orosz bolsevizmus után” nem ezt jelenti a proletárdiktatúra. (228–229. oldalak)

A szocializmus kompromittálása

A bolsevizmus ideológiai és ideológiatörténeti (funkciójukat tekintve: fundamentális) kritikájához szervesen illeszkedik az eredeti szocialista tanok, azaz az eszmények szembesítése a szovjet-orosz valósággal.

A szocialista tanok és a bolsevik alapelvek filozófiai szintű ütköztetésére vállalkozott József Attila „*A szocializmus bölcselete*” című tanulmányában (1934. 8.). A költő interperitációjában a szocializmus „központi lényege” a „közösségi elv”, a „társadalmi eredetű emberiség közösségi elve” (348. oldal). József Attila szerint az „egész marxi filozófia”, amit ő közvetlenül egybekapcsol a szocializmus elveivel, „az emberi tudat fejlődéséről szól és éppen az a lényege, hogy a tudat kialakulásának mindig adott történelmi feltételei vannak” (351. oldal). A meglehetősen elvont (és – jelenkori terminológiával élve – az emberi lényegről szóló) fejtegetések egy számunkra fontos konklúziója az, hogy: „szocialista társadalmi forradalomnak az emberek közt és az embereken belül egymástól elválaszthatatlanul egyszerre kell lejátszódnia, más szóval a társadalmat nem alakíthatja más, mint maga a társadalom.” (Uo.) „A bolsevista elmélet mindezzel szemben állást foglal és idealistának bélyegzi ezt. Szintén Marxra hivatkozik és azt állítja, hogy a fegyverek és a gépi eszközök birtokában fölépítheti egy párt a munkásosztály többségére támaszkodva a szocialista társadalmat. És fölvesz – legalább egy vagy két emberöltőre szóló – átmeneti időszakot, amikor egyetlen párt kezében egyesíti a polgári diktatúrák politikai hatalmát a polgári tőkésék gazdasági parancsuralmával. És ettől elvárja egy olyan emberi öntudat kialakulását, amely nélkül szocialista, kommunista társadalmi rend nem lehetséges. Parancsszóval kényszeríti az embereket arra, hogy önként vállalják lényegüket, azt, hogy társadalmi lények.” (Másutt megjegyzi: „...fegyverrel senkit nem lehet emberi öntudatra kényszeríteni. Olyan eljárás volt ez, mintha a kényszerképzetes betegeket állandó ütlegelekkel akarnók meggyógyítani”). „Itt az az ellentmondás tűnik ki láthatóan, amelyet a bolsevista elmélet a termelési eszközökhöz fűzött hiú reményeivel rejt el. (...) A bolsevizmus állami elvé teszi azt a közgazdaságtani fölfogást és életszemléletet, amely a kapitalizmusban társadalmi úton, persze az állam biztosító készülékével fölszerelve érvényesül s ami harcba viszi a kizsákmányolt tömegeket a polgári rendszer ellen. Ebben a rendszerben ők csak munkaerők és fogyasztók, de nem emberek.” (349. oldal) „Már olvastunk híradásokat arról – hoz fel egy példát a költő a társadalom tudati viszonyainak bolsevista megzabolázására –, hogy finom amerikai traktorok milyen hamar mentek tönkre a szovjet használatban. Lenin azt mondta: 'Szovjet-hatalom plusz villamosítás – ez a szocializmus!' Ha ilyen egyszerű volna a dolog! A bolsevikiek elfeledték, hogy az importált gépi eszközökkel együtt nem importálhatják annak a társadalmi közösségnek a szellemét, objektív tudatát,

amely azokat létrehozta! Elfeledték, hogy nem a modern gépek hozzák létre a szocializmsut, hanem az emberekben rejlő eleven szellem, amely e gépeket megalkotta s amelynek ezek a gépek csak külső kifejezései.” (351. oldal)

A szociáldemokraták szemében az emberi lényeg kiteljesedésének történelmi szabadsága politikai szabadsággá is átváltandó. *Buchinger Manó* is erre való tekintettel találja – többek között – áthidalhatatlannak a két mozgalom jelenlétét. (*Az egységfront problémája*, 1934. 9.) „A kommunisták nem akarják elismerni, hogy szabadságért és haladásért harcoló szocialisták nem állhatnak egy frontba olyanokkal, akik becsületes meggyőződésű forradalmár osztálytársaikat börtönökbe zárják és a szoloveczki szigeteken tartják. A kommunisták eddig még azt sem tudják belátni, hogy a szabadságért harcoló munkásosztály nem fogadhatja el az osztály egy másik részének a diktatúráját saját maga ellen, és a kommunisták még annak a követelésnek a jogosultságát sem ismerik el, hogy a proletárpártokkal szemben legalább annyi toleranciát és lojalitást gyakoroljanak, mint amennyit gyakorolnak – kapitalista kormányokkal szemben.” (393–394. oldalak)

Mónus Illés, a főszerkesztő, „*Adalék az egységfront kérdéséhez*” című jegyzetében (1935. 1.) ismerteti az orosz forradalmár, Martov könyvét (*A világbolsevizmus*, Párizs, 1919), amely feltárja a „bolsevista és szocialista elvek ellentétéhez” vezető utat. Mónus félreérthetetlenül fogalmaz: „Ezek a végső elvi ellentétek ma is éppen úgy fennállnak, mint 1919-ben, mikor Martov könyvét megírta.” Az egyetértőleg idézett Martov az elvi ellentétek okát a „bolsevista világnézet oszlopaivá vált” és a kommunisták által is a kommunizmus lényegének és céljának tartott szovjetek intézményében látta. „Mi is hát a szovjetek alapelve? – teszi fel a kérdést Mónus – 'Diktatúra a nép többsége felett, diktatúra a proletariátus többsége felett, diktatúra a proletariátus érdekében' – mondja Martov és megkísérli bebizonyítani, hogy ezek közül a két első szöges ellentétben áll a marxizmus tanításaival. Marx maga a proletárdiktatúrát mint a szocialista állam társadalmi struktúráját fogta föl, nem mint egy meghatározott kormányformát. A proletariátus többsége révén és többsége tudatában fogja átépíteni a mai társadalmat, ennek folyamán meg kell hogy törje a kapitalista kisebbség ellenállását: ez a proletárdiktatúra. De ehhez a nép többségének tudatos és forradalmi cselekvése szükséges! Ki fogja ezt a forradalmi tudatot a proletariátusban fölébreszteni? A bolsevisták válasza: 'egy szervezett kisebbség (párt) diktatúrája a proletariátus érdekében'. Ez azonban szöges ellentétben áll a történelmi materializmussal, amely szerint semmilyen kisebbség sem képes az adott társadalmi viszonyokon kívül helyezkedni. A diktatúra végeredményben nem a tömegeket neveli, hanem azokat, akik gyakorolják. Így lesz a diktatúrából a proletariátus érdekében: diktatúra a diktatúra érdekében.” (30–31. oldalak)

Mónus Illés a következő, februári számban is emlékezett a szocialista alapelvek és a bolsevik diktatúra között tátongó szakadéokra, de teszi azt immáron morális felhanggal. (*Diktatúra és terror*, 1935. 2.) „Vannak alapelvek a szabadság, az emberi élet és a jogszolgáltatás terén, amelyeket büntetlenül nem lehet megszegni. A polgári társadalom lábball tiporja saját alapelveit, amikor a fasizmus karjaiba veti magát, felrúgja a jogot, szabadságot és nem kíméli az emberi életet sem. De ezzel elveszti erkölcsi alapját is. A szocialista erkölcsi alapelvek a proletárságot is kötelezik. Ha az ő uralma alatt tépik széjjel a szabadságnak, jognak és az élet szentségének erkölcsi törvényeit, akkor ő is sebesülten kerül ki ebből.” (84. oldal)

Karl Kautsky ugyanígy szomorúan konstatálja (*Az egységfront körül* 1936. 2.), hogy „a bolsevista gondolkodásmód hatása alatt” vannak, akik „elfeledték”: „Marx a fölszabadítás eszközét az osztályharcban látta, a szabad munkások munkásmozgalmában,

az olyan államban, ahol a szükséges mozgási szabadságot megszerezték a maguk számára. E szabadság megszerzése, a munkásmozgalomnak minden eszközzel való támogatása – ez Marx szerint a szocialisták gyakorlati fő feladata.” (65. oldal) Emellett Kautsky arra figyelmeztet, hogy a szubjektív tényezőnek kell nagyobb súlyt fektetni a gazdaságfejlesztés során: Sztalin óriási építkezéseinek a „gazdasági újításoknak” nem az „emberi”, hanem a „technikai oldala a döntő”. (64. oldal) Cikke második részében (1936. 3.) Kautsky úgy ad nyomatékot véleményének, hogy elismeri, „1917 novemberéig, a bolsevisták államcsínyéig minden marxista egyértelmű véleménye volt, beleértve Lenint is”, az, amit Marx gondolt a szocializmusról. Azzal, hogy Lenint marxistává avanzsálja – ami az eredetudat fényében meglepő –, élhet a lehetőséggel, hogy a marxi gondolatoknak a szociáldemokraták szemében magától értetődő tekintélyét is felhasználja fegyver gyanánt: „Marx kijelentette, hogy a szocializmust csak a munkásosztály maga teremtheti meg. Csak ott és csak akkor várta, ahol a munkásosztálynak megvan a szükséges ereje és képzettsége. És ennek előfeltételül egyfelől a magas gazdasági fejlettséget, másfelől a nagy politikai szabadságot, a munkásmozgalom erőteljes virágzását tekintette.” (107. oldal)

Mónus Illés, a főszerkesztő, még csak a „népbiztosok és forradalmárok elleni perek” kapcsán mondja ki kertelés nélkül, hogy „mindannak, ami most Moszkvában történt, semmi köze a szocializmushoz. Egy tébolyult, esztét vesztett rezsim tobzódása, önkénye, érthetetlen örültsége mindez.” (Oroszország beszélt magáról, 1938. 3., 155. oldal), *Góra Lajos*⁶ azonban kifejezetten a szabadságról írt tanulmányban, tehát elvi alapon mond nemet a bolsevizmusra (*Szocializmus és szabadság*, 1938. 5.). „Az utóbbi évek egyre jobban igazolják Kautskynak a bolsevizmussal szemben elfoglalt egzakt és tudományos álláspontját, amely azt tanítja, hogy a bolsevizmusnak a szocializmushoz semmiféle köze nincs, annak nem megvalósítása és kiteljesítése, hanem kerek megtagadása, nem módosítása és tökéletesítése, hanem ideológiai kompromittálása. És mindezt akkor és úgy kell megállapítanunk – folytatja Góra –, hogy figyelembe sem vesszük a gyakorlatot, hanem csak magát a tanítást (...) Mert ha ezt a praktikus folyamatot, ezt a hatalmi ténytet tekintjük bolsevizmusnak, akkor már nem is kell a szocialista elmélet és elemzés nagyítóüvege (...) A bolsevizmusnak sem elméletileg, sem gyakorlati mutatkozásában a szocializmushoz semmi köze sincs és így elmondandóink (a szocializmus és szabadság viszonyának – L. T.) számára sem bizonyíték, sem cáfolat nem lehet.” (232. oldal)

Az elhunyt Kautskyról írt megemlékezésében Mónus Illés felelevenítette a szociáldemokrata gondolkodó állásfoglalását. (Karl Kautsky. 1938. 9–10.). „Mindvégig harcolt ellene (a bolsevizmus ellen – L. T.) abban a szilárd meggyőződésben, hogy a szocializmus, a munkásmozgalom jövője érdekében nincsen fontosabb feladat, mint élesen elválasztani a szocializmust a bolsevizmustól, az oroszoktól és a szovjettől. Nem szocializmus, ami a szovjetben van. A szocializmusnak ehhez semmi köze s az orosz bolsevik diktatúra uralmát ne azonosítsuk a szocializmussal, mert ez nem az – hirdette. Ez a felfogás vezetett arra, hogy az európai szocializmus, demokratikus szocializmus néven különböztette meg magát az oroszoktól.” (419. oldal)

Bolsevista utópizmus

A Szocializmus szerzői a bolsevizmus történelmi szerepének és lényegének visszasságát igyekeztek több esetben is anakronizmusnak lefesteni. Ebben az esetben a bolsevista törekvések és az utópizmus, mégpedig hangsúlyozottan a Marx előtti utópizmus között vontak párhuzamot. Marx nevét azért kell újból megemlítenem, mert ütőkártyaként is igyekeztek felhasználni a szociáldemokraták a bolsevizmus ellenében vívott politikai és ideológiai harcukban.

„Az egységfront körül” című elemzésében (1936. 3.) Karl Kautsky szembeszáll a bolsevistákkal rokonszenvező Otto Bauer azon felfogásával, amely egybevág a bolsevik stratégiával. Bauer szerint: „A szocializmus megengedi az átmenet idejére a terrorista diktatúrát, mint eszközt, hogy az osztályokat megszüntesse és ezzel olyan társadalmi rendet létesítsen, amely a teljes és tartós szabadságot valóban lehetővé teszi.” „Otto Bauernek felfogása szerint – vág vissza Kautsky – a szocializmus nem a munkásmozgalomból születik meg – nem követeli előfeltételül a munkás bizonyos mértékű mozgási szabadságát –, hanem terrorista jellegű kényszerből, amelyet egy mindenható úr a maga feltétlen engedelmes eszközei révén a néptömegekre kifej, olyan tömegekre, amely egy túlerejű rendőrség évtizedes elnyomása következtében minden öntudatát, minden önálló gondolatát, szabadszervezetekben való minden cselekvőképességét elfelejtette. Bauernek ez a föltevése visszaesés a Marx előtti időre. Mert az utópizmus az elnyomorodott proletárok szocialista társadalmi lényé váló emelkedését intellektuálisan és erkölcsileg magas rendű személyek tevékenységétől várja. Bauer ezzel szemben fölismeri, hogy a terrorista diktatúra szükségszerűen egy erkölcsileg és intellektuálisan jelentéktelen ember mindenhatóságához vezet és mégis tőle várja, hogy ő emelje a mélyre süllyedt tömeget a társadalom ma elképzelhető legmagasabb fokára. Ugyan miért tűzzön ki a diktátor és az ő lakájhada maga elé komolyan ilyen célt? Milyen érdek kényszeríti erre? (...) Nem új fölismerések, hanem csak a többi szocialisták és a néptömeg elleni hatalmi politikájuk logikája kényszerítette azóta (1917 novembere óta – L. T.) a bolsevistákat és mindazokat, akik velük rokonszenveznek, erre az oly végzetes felfogásra, amely mostanáig akárhol is jelentkezett, a munkásmozgalom számára csak bajt és veszedelmet hozott.” (107. oldal)

Theodor Dan is úgy látja (*Háborús veszély és a Szovjetunió, 1935. 2.*), hogy „A forradalom .... utópista-terrorista formájában ... győzött.” (60. oldal)

De a bolsevista utópizmusnak nem csak a politikai-hatalmi megnyilvánulásai kerülnek terítékre a Szocializmus hasábjain, hanem egalitárius eszményei (dogmái) is.

Ennek megfelelően Dan egy röviddel később megjelentetett másik elemzéséből (*A Szovjetunió belpolitikai fejlődése, 1935. 4.*) az olvasók képet nyerhettek a hadikommunizmus forradalmi-utópista dogmákat megvalósító korszakáról, pontosabban a NEP-et felváltó és a hadikommunizmus elveit felelevenítő „általános irányelv” időszakáról. „Az általános irányelv korszakának ismertetőjele volt az a módszer, hogy a politikai hatalom kardjával verjen szét minden gazdasági nehézséget (például a kulákok erőszakos kiírtása és a kollektivizálás!) Ebben egyenlő volt a háborús kommunizmus korszakával. Most ugyanazokat az alapelveket alkalmazzák egyre határozottabban az áru- és pénzgazdálkodásban, amelyek a NEP-korszakban voltak irányadók. A pénz, amelyet még nem régen kihalásra ítélték, megint visszanyeri a tekintélyét: a stabil pénzt már nem vetik meg, mint 'polgári előítéletet' (Sztálin a 17. kongresszuson), hanem a szovjet piac szanalása legszükségesebb előfeltételének minősítik. Sztálin ugyanazon a kongresszuson

megígérte, hogy ezt a piacot 'a pokolba kergetik'. Most a kereskedelmet (szovjet kereskedelmet) megint az egész szovjet gazdálkodás legfontosabb emeltyűjének mondják és minden gazdasági vállalkozás hozamképességének a fontosságát hangsúlyozzák. Ellentétben a lázas 'rohammunkával', amelyben az 'általános irányvonalért' lelkesedő fiatalok ezrei tönkretették az egészségünket és az életünket, most megint a rendes, szabályos és normális munkát dicsérik. De ezzel megváltozik annak az elképzelése is, hogy milyennek kell lennie tulajdonképpen az igazi 'vonalhű' bolsevistának. Az általános irányvonal első éveiben az volt a hős, aki pusztá kézzel nyúlt bele a Martin-kohóba. Ugyanaz a 'vörös harcós', akit a polgárháború frontjáról a gazdasági frontra vittek át, most ugyane vonalkorszak kezdetének hőse, de már arra a bolsevistára emlékeztet, akinek Lenin a NEP küszöbén azt parancsolta, hogy 'tanuljon meg kereskedni'. (151-152. oldalak)

Ugyancsak az „általános irányvonal” dogmatizmusának bukásáról tudósít A. Jugov a „*Terv és piac küzdelme a Szovjetunióban*” című tanulmányában (1935. 6.). Az igen részletes beszámolóból kiemelésre érdemes egy, az utópikus eszmények kényszerű feladásáról szóló részlet. „Az 'irányvonal' egyik fő tétele volt a kereskedelem kikapcsolása, a termelésnek az állam által való közvetlen elosztása. Az adagolt elosztás szükségszerűségét mértékadó szovjet közgazdászok éppen azzal igazolták, hogy a közvetlen elosztás módszerére való átmenet a szovjet hatalom erősödése folytán lehetséges lesz; a jegyrendszerben az 'áruccsere pénzjellegének szocialista elosztási rendszerre való közvetlen átalakulását' üdvözölték. Most azután elesett az irányvonal első szakaszának, az 'áruforgalomnak a termékek cseréjével való pótlása', a 'közvetlen elosztás', a 'pénz teljes megszüntetésének megvalósítása', a 'pénznek árujeggyé és élvezeti utalvánnyá való átalakítása' címen hangoztatott alapelve, vagy legalább is a távol jövőbe tolódott és az élelmiszeradagolás a szovjet sajtóban ma már mint csak átmenetileg szükséges volt rendszabály tűnik fel. A kereskedelem győz újból, nem pedig az 'osztályszempontok szerinti elosztás'.” (260–261. oldalak)

A szovjet-orosz bolsevizmus kommunisztikus alapelveit (eszményeit) Buchinger *Manó* olyannak találta, mint amelyek eleve megvalósíthatatlanok Nyugat-Európában és ezért – értelemszerűen – elvetendők. (Az *egységfront problémája*, 1934. 9.) „A kommunisták nem fogják elismerni (...), hogy az angol, vagy a skandináv munkásosztály számára visszaesést jelentene egy olyan politikai vagy szociális standard, amelyet a kommunisták képviselnek; nem fogják elismerni, hogy egy ilyen követelés marxi értelemben is reakciós és utópista. Nem fogják elismerni azt a fejlődéseméletet, amely egyedül alkalmas arra, hogy ilyen ellentéteket megértesen és áthidalhatóvá tegyen.” (393. oldal)

Buchinger jóslata csak részben igazolódott be. Az oroszországi utópisztikus kísérletek csődje kihúzta a szőnyeget a Moszkva-barát nyugati kommunista pártok alól. *Mónus Illés* kisebb cikket szentelt a fejleményeknek (A *bolsevizmus likvidációja*, 1935. 3.), érzékeltetve azt, hogy a dogmákhoz való merev ragaszkodás elvtelenséget takar. „A szovjet elsősorban orosz politikát csinál és a kommunista pártok számára Európában kellemetlen helyzetet teremtett. A szovjetben magában összeütközésbe került a reformizmus, Sztálin gyakorlata (a piaci viszonyok térnyeréséről van szó – L. T.) a forradalmi (és egyben utópista – L. T.) bolsevizmussal. Az európai kommunista pártok elvesztették ideológiai alapjukat. Válságba jutottak, és ebből a válságból nem a Komintern, hanem a szovjet politikája segíti őket ki: ők is hasonló politikát kénytelenek kezdeményezni. Innen a szociáldemokrata pártoknak tett egységajánlatok, olyan gyakorlati érzékkel és követelésekkel, amelyek megszégyenítik még a legopportunistább reformista szociáldemokratát is. Az európai kommunista pártok gyorsan felejtik a téziseket és

irányvonalakat. Likvidálnak. A szociáldemokráciával szemben ellenzéki szerepre korlátozódnak és egyetlen még szilárd magjuk: a szovjet veszélye. A szovjet veszélyeztettsége teszi még erőteljessé elhalkult hangjukat és színesíti meg elhalványult zászlóikat.” (129–130. oldal)

Új arisztokrácia

A bolsevista ideológia alapjainak bírálata mellett a Szocializmus újra és újra visszatérő témája volt Szovjet-Oroszország társadalmi viszonyainak minél objektívebb és – lehetőség szerint – tudományos precizitással történő feltárása, valamint kíméletlen kritikával elegyített (a valóság ütköztetése az eszményekkel) bemutatása az olvasóknak. Tették ezt annak ellenére, hogy többé-kevésbé komolyan gondolták azt, amit Góra Lajos egy elejtett maliciózus mondatában megfogalmazott, miszerint nem kell figyelmet szentelni a bolsevista gyakorlatra, mert a tanítás már önmagáért beszél. Már csak azért sem mondhattak le arról, hogy tükröt állítsanak a szovjet-orosz valóság elé, mivel a munkásosztály megnyeréséért a bolsevistákkal folytatott harcukban a csupaszt tények ábrázolása lépéselőnyhöz juttat(hat)ta őket. Mivel a bolsevisták fennen hirdették az osztály nélküli és kizsákmányolásmentes társadalom megszületését Oroszországban, a Szocializmus szerzői a kritika fegyverét a szovjet-orosz társadalom rétegződésére (osztálytagozódására) és elosztási viszonyaira összpontosították.

Vándor Zoltán⁷ H. G. Wels és Sztalin vitáját ismertetve (*Roosevelt, Sztalin, Wels, 1934. 9.*) az értelmiségnek a szovjet-orosz társadalomban elfoglalt kiváltságos helyzetére mutat rá. „Nincs ország, amelyben az értelmiség olyan közel állott volna a szocialista gondolatvilághoz, mint Oroszország. Mikor azonban az orosz szocialista értelmiség bolsevistaellenes magatartást tanúsított, a szovjet-orosz rendszer nem igyekezett ezzel az értelmiséggel békét kötni, hanem harcban győzte le. Ennek a harcnak nagy ára volt. Ma igen jól fizetett specialisták, akik valóságos kiváltságos réteget alkotnak az orosz társadalomban, vezetik a szocialista termelést, de jórészt úgy, hogy érzésben nincsenek a szocializmus mellett.” (387. oldal)

Vándor cikkéhez képest *Theodor Dan* sokkalta szélesebb összefüggésben tárgyalja a kiváltságos vezető réteg kiemelkedését (*Háborús veszély és a Szovjetunió, 1935. 2.*): „a lakosság minden rétege, munkás, paraszt, hivatlanok, technikus, gazdasági vezető, sőt művész, író és tudós is, önmagából egy bizonyos felső réteget választ ki, amely 'élmunkával' a legkülönbözőbb tevékenységi területeken vezető állást küzdött ki magának és már hivatalos címzéshez is jutott: 'az ország előkelőségei'. Ez a felső réteg a korlátlan és megszemélyesített diktatúra országában normálpolitikai szempontból ugyanolyan jog nélküli, mint az egész lakosság. Valójában azonban ő a diktatúra politikájának pillére és éppen ez a társadalmilag és gazdaságilag kiváltságos helyzetével párosuló funkciója, valamint az, hogy állandó összeköttetésben áll a hatalom valódi birtokosaival, alkalmassá tesz arra, hogy a politika tartalmát és irányát igen nagy mértékben befolyásolja és meghatározza.” *Theodor Dan* szerint ez a „felső” réteg „viszonylag keskeny”, de mivel „a forradalmi folyamat még nem fejeződött be, társadalmi és osztályhelyezete még bizonytalan: ez a réteg irányítja a termelési folyamatot, az ő tulajdonába megy át a termelés eredményének igen jelentős része, anélkül, hogy a termelőeszközök tulajdonosa volna.” Ez a tulajdonlási ellentmondás teszi lehetővé, véli *Dan*, hogy a „vezető” réteg „szubjektíve proletariátusnak, sőt valódi osztálytudatos, a vonalhoz leghívebb proletár

élcspatnak képzelheti magát.” Ennek ellenére egyre növekvő űr” keletkezik „élete kultúrszínvonalában és társadalmi állásában e felső réteg és az őt szülő réteg között, amelyhez formailag még tartozik” – állapítja meg Th. Dan. (61–62. oldalak)

„A Szovjetunió belpolitikai fejlődése” című írásában (1935. 4.) Theodor Dan újból kiemeli, hogy a diktatúra a felemelkedő új rétegre támaszkodik és a „kiváltságos emberek” eme rétege szabja meg egyre jobban a politikát, de a szerző igyekszik rávilágítani a társadalom átrétegződésének mozgatórugóira is. Úgy látja, hogy az „előkelő emberek” új rétegének kialakulását a fennmaradt, sőt jobban kiéleződött társadalmi-gazdasági egyenlőtlenség, a tömeges nyomor teszi lehetővé. Dan észrevétele már önmagában is lesújtó, ráadásul – s ennek a marxista megközelítésben komoly súlya van – a folyamatot a „kispolgárosodás” veszedelmeként értékeli: „az anyagi és kulturális jólétet az osztályközösségből való kiváltsággal és vele ellentétben érik el, sőt... az anyagi és kulturális jólétet az osztályközösségből való kiváltsággal és vele ellentétben érik el, sőt... az anyagi és kulturális javak élvezetét csak a kevésbé jó anyagi helyzetben élőkkel, vagy kevésbé szerencsésekkel szembeállítva tartják teljes értékűnek.” (152. oldal) Dan kitér arra is, hogy mi biztosítja az új típusú társadalmi egyenlőtlenség újratermelődését: a „bürokratikus terrorista diktatúra kormányzata ... megakadályoz minden kollektív harcot...” (153. oldal). Végül korábbi cikkéhez képest Dan árnyaltabb képet fest az új réteg összetételéről és arculatáról. „A legelső sorokban állnak ... az egészen új, fiatal, fiatalodó utáni elemek, amelyek 'rohamunkájukkal' az iparban, a mezőgazdaságban utat törnek maguknak a gazdaságilag és közigazgatásilag vezető helyekre és a központi szervezetbe.” (154. oldal) Minden borulátása ellenére Dan bizakodik, hiszen nem tartja visszafordíthatatlannak a folyamatot: az új kiváltságos réteg a „társadalom legszűkebb osztályaiából” rekrutálódik, valamint „még mindig bensőségesen egybekapcsolódik azokkal a tömegekkel, amelyekből kiemelkedett és teljesen plebejus.” Ez pedig, vonja le a következtetést Dan, „bizonyos körülmények között döntő szerepet játszhatnak az orosz forradalom politikai sorsának a kialakulásában.” (Uo.)

A. Jugow azonban továbbra is aggodalommal tekint a szovjet dolgozók várható életszínvonalára (*Terv és piac küzdelme a Szovjetunióban, 1935. 6.*), mert – mint írja – az „új elosztási rend”, a természetbeni ellátás helyébe lépő „kézspénzbér” bevezetése „a dolgozó tömegek társadalmi differenciálódási folyamatát mélyíti és gyorsítja. A tervezett reform elmossa, sőt megsemmisíti az eddigi értelemben vett osztályvetet. Végső fokon azt jelenti, hogy az egyik póluson lesznek mindazok, akiknek elég pénzük van arra, hogy az úgynevezett 'gasztronóm' – luxusüzletekben minden olyan finom élelmiszert, amire kedvük szottyan, megvásároljanak, míg a másik póluson zsúfolódik össze a dolgozó nép nagy tömege. Persze nemcsak a magas fizetésű specialistának és a nem teljesen tiszta mellékjövedelmekkel rendelkező hivatalnoknak lesz módja arra, hogy kaviárt és süteményt engedjen meg magának, hanem a legjobban fizetett kvalitásmunkások egy jelentékeny rétegének is.” (262. oldal) „Az új reformból a legnagyobb hasznot elsősorban a siberekké lett hajdani burzsoák, a magasrangúak és más előkelő személyek, oly elemek, akik a szovjet társadalom keretei között újjáalkották önmagukat, húzzák majd. Bizonyos könnyebbsége lesz a specialisták és alkalmazottak egyes rétegeinek, a munkások tömege azonban mit sem nyer és inséggel teli léte lesz ezentúl. Az államnak a széles munkástömegektől való különválasztására igyekvő irányzat most először jut világosan körülhatárolható materiális alaphoz.” (263. oldal)

Vándor Zoltán, Theodor Dan és A. Jugow véleményét alátámasztotta *Karl Kautsky* cikke (*Az egységfront körül, 1936. 2.*). A szociáldemokrata teoretikus, aki iránt a

Szocializmus munkatársai különös tisztelettel viseltettek, egyenesen egy „új arisztokráciát” lát körvonalazódni. Az új arisztokrácia „az új termelőeszközök felett rendelkezik és ezeket a maga számára kizsákmányolja.” Kautsky a továbbiakban cáfolja Otto Bauer azon meglátását, hogy Szovjet-Oroszországban osztály nélküli társadalom alakul ki. „Több mint százmillió rabszolgává lett egzisztencia fölött hivatalnoki nemesség keletkezik. Efölött ismét a kommunista párt tagjaiból álló sokkal kisebb számú arisztokrácia van. Mindezek fölött lebeg a politikai rendőrség arisztokráciája, amelytől retteg a hivatalnok csakúgy, mint a párttag. Mindezen arisztokrata, különös előjogokkal felruházott testület azonban az állam legfőbb központi irányításának kiválasztásából keletkezik. A legfőbb irányító e percben Sztálin. Azt emeli ki, akit akar és azt taszítja a semmibe, akit akar. Az azelőtti örökletes nemesség mihelyt meggyökeresedett, nem a királytól vagy a cártól kapta birtokát. Időnként ellenzékieskedhetett is. Az ilyesmi a modern diktatúrákban lehetetlen. Az ő arisztokráciájuk az önállótlanok és lakájok választékából alakul ki. És a kiváltságosok ismét temérdek rétegre oszlanak. Ez nem véletlen. A kisebbségnek a túlnyomó többség fölötti uralma megtartásához nemcsak terrorra, hanem a népesség megosztására is szüksége van. A proletárokbá beoltották az uralkodó osztály érzését azzal, hogy előnyben részesítették őket a parasztok fölött és a munkásosztályon felül különlegesen alázatos és buzgó mintafiúcskák különleges kiváltságokat kapnak. Így keletkezik a régi osztályok megsemmisítése után egy új osztálytagozódás, új hierarchia, amelynek csúcsán a diktátor áll. Ezt nézi Otto Bauer osztályon kívüli társadalom keletkezésének.” (64–65. oldalak) A cikk folytatásában (1936. 3.) Kautsky egy teljes bekezdést szentel a szovjet-orsz. társadalom osztálytagozódásának, eloszlatandó mindennemű illúziót. „A bolsevista uralom gyümölcsei, mint láttuk, az új osztályok. A régi osztályokat mesemmisítették, de új arisztokrata rétegek keletkeztek. Szükségképpen nőttek ki a bolsevista diktatúra feltételeiből, de mivel nem gondoltak rájuk a bolsevizmus ideológiájában és frazeológiájában, tehát az első pillantásra nem is látható. De megvannak, mindig mélyebbre eresztik gyökereiket és egyre jobban meghatározzák a bolsevizmus cselekedeteit és törekvéseit. A bolsevizmus kommunista végcélja egyre inkább pusztá díslet, emlékezés vagy csalétek szocialista idealisták számára, akiknek erejét a diktátor a maga céljaira akarja felhasználni.” (108–109. oldalak) A kommunista párt utánpótlása „gyakran olyan emberekből áll, akik a kommunizmust csak a szájukon hordják: tevékenységük lényege a hatalomra való emelkedés, kiadós kiváltságokkal és e kiváltságok megtartása.” Kautsky summázata: kortársai egy „új osztálytársadalom” és „az új kizsákmányolók és uralkodók osztálya” hatalmát biztosító „új osztályállam” keletkezésének lehetnek a szemtanúi. (109. oldal)

Gregor Bienstock sem hagy kétséget afelől (*Diktatúra világnézet nélkül*, 1936. 10.), hogy „az új alapzaton egy új politikai és szociális ‘felépítmény’ emelkedik”: „A régi hierarchikus fölépítés romokban hever, de helyébe új lépett, új szociális rangsor, melynek fokait bár könnyebb áthágni, de amelynél a fent és a lent egymástól való távolsága mégiscsak óriási. Új uralkodó réteg képződött a proletariátusból és parasztságból kiemelkedettek, a régi cárizmus által elnyomott nemzetiségek képviselői és a régi szakemberek (‘specek’) maradványainak vegyülékéből. Ez az új uralkodó réteg még semmiképpen sem zárt kaszt, a társadalom új csúcsára éppen változékonysága jellemző. Változó állomány, új egyének állandó fölemelkedése és ha valamilyen alkalommal kudarcot vallottak, lebukása. *Carrière ouverte aux talents* – az út fölfelé minden tehetség előtt nyitva áll, ha ez a tehetség inkább a simulékonyságban és elszántságban, mint a tárgyi képességben rejlik.” (475. oldal). Bienstock röviden kitér arra a fejleményre is, amelynek

következtében az utókor a sztalinista rendszerek uralkodó osztályát mint ideokráciát határozza meg. Az „új urak” – írja – kisajátítják az ideológiát: „mindazok az eszmék, amelyek a mai Oroszországban felszínre kerülnek és följegyezhetők, kizárólag az új uralkodó réteg szellemi laboratóriumából kerülnek ki. Hivatalos bélyegzővel ellátott eszmék ezek...” (Uo.)

Korábban még A. Jugow is csak egy „új elosztási rend” felvázolására vállalkozott (1935. 6.), de 1937-ben (*A szovjet gazdálkodás eredményei és kilátása, 1937. 2–3.*) ő is sokkal drámaibb látetelet ad a szovjet-orosz társadalom átrétegződéséről, amit egy alcímbe külön érzékeltet: Osztályharc a javak elosztásáért. Jugow leszögezi: „harc folyik a társadalmi termelésben való részesedésért, harc a kulturális és gazdasági jólétért”. „A munkásosztály folytonos differenciálódása, a munkástömegek erős elégedetlensége a túlzó sztachanovista rendszerrel, egyelőre csak e folyamat első jelenségei. A fejlődés során teljes élességgel vetődik majd föl a város és falu viszonya, a parasztságnak a nemzeti jövedelemben való részesedése, a javak eloszlása a falun, a hozzammegosztás a kolchozokon belül. Ugyancsak közvetlenül aktuálissá lesz az a kérdés, hogy milyen részük van a javakban a gyárakban és kolchozokban tényleg dolgozóknak és ezzel szemben milyen nagy a része az állam szerveinek, a bürokráciának minden fajtájával és elfajzásával. Különleges módon folyik így majd a harc a többlettermékekért, nagyságáért és megosztásáért. Itt azután teljes nyomatékkal meg kell mutatkoznia, hogy a szovjet társadalom szociális struktúráján belül melyik réteg a hordozója a termelőeszközök köztulajdonának.” (89–90. oldal)

Igazolni látszik Jugow osztályharc koncepcióját Vera Alexandrowa egy irodalmi tanulmányának (*A szovjet válsága az irodalomban, 1938. 2.*) bevezető politikai vázlata. Alexandrowa fejtegetéseinek újdonsága, hogy kitér az elitek közötti sajátos harcra, a leszámolásokra. „Az orosz forradalom minden új korszakát a megelőző korszak ideológiai oszlopaival való kíméletlen leszámolás kísérte. Így volt ez a NEP idején, amikor a háborús kommunizmus hőseit 'forradalmi romanticizmusban' találták bűnösnek. Így történt az első ötéves terv-korszak elején a NEP-korszak egész elitjével. És ugyanez történik most a 'generálvonal' (a már említett „általános irányvonal” – L. T.) képviselőivel.” „Az első terv-ötévet a diktatúra és a kolchos-parasztok között megegyezéssel zárták: 1933 óta a hivatalos körök kibékültek azzal a ténnyel, hogy a falu minden társadalmi és gazdasági labilitása ellenére az új kollektív-gazdasági agráralkotmány a kolchos-parasztok magángazdálkodása mellett uralomra jut.” „Ez a viszonylag 'liberális' korszak Kyrow meggyilkolásával hirtelen véget ért. (...) Az a lövés, amelyet egy kommunista adott le Kyrow ellen, nyilván feltárta a szovjet állam vezetői előtt, hogy milyen mélységes szociális konfliktusok szunnyadnak az újonnan teremtett társadalom méhében. A szovjet-'liberalizmust', amelynek legjelentősebb képviselője Kyrow volt, megverték. Hirtelen tudatára ébredtek annak, hogy az ország és a vezető réteg közötti ellentét sokkal élesebb, a közöttük tátongó szakadék sokkal mélyebb, mint ahogy ezt vélték.” (88. oldal)

Vándor Zoltán volt az utolsó a lap betiltása előtt, aki „*Otto Bauer jelentősége*” című nekrológiájában (1938. 7–8.) állást foglalt az új osztálytagozódás kérdésében: „De nemcsak nyomorúság, nemcsak anyagi áldozatok, nemcsak tévútra jutott racionalizálás jellemzi az orosz forradalom menetét, hanem a terrornak, a kényszernek nagy mértéke, amely mellett lehetetlenné válik a gazdasági életet vezető bürokrácia szabad, demokratikus ellenőrzése.” (318. oldal)

Orosz jakobinizmus

A szovjet-orosz társadalom átrétegződésének, az új osztálystruktúra kialakulásának elemzésében és történelmi megítélésében a Szocializmus munkatársai gyakorta éltek azzal a módszerrel, hogy párhuzamot vontak a bolsevik és az 1789. évi francia forradalom között. Ezt az értelmezési kísérletet, paradigmát a „thermidori fordulat” terminusa révén az utókor is ismeri.

Bár a szociális átrétegződést a Szocializmusban publikáló szociáldemokraták elsősorban nem ideológiai, hanem – szigorúan a tényeket tekintve – szociográfiai és szociológiai kérdésként kezelték, kritikájuknak annyiban mégis csak volt ideológiai vonzata, amennyiben – mint már említettem – az átrétegződés szembeötlő valóságát szembesítették a bolsevista ideológia által hírdetett elvekkel, azaz – a bolsevisták mögé felsorakozó munkások elvárásaival és reményeivel... Szembesítették továbbá magával a forradalom baloldali-szocialista célkitűzéseivel, hiszen a szociáldemokraták is az 1917-es forradalom talaján álltak. Mivel 1789 Franciaországa is a „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség” jelszavától volt hangos, mi sem volt természetesebb, mint egybevetni a két forradalom menetét.

Theodor Dan a jakobinus és a bolsevik forradalom fejlődését meghatározó okokat elsősorban a háborúban, a forradalmi rendszer háborús politikájában kereste. (*A háborús veszély és a Szovjetunió, 1935. 2.*) „A jakobinusok terrorista diktatúrájának egész fejlődésvonala és a bonapartizmusba való torkollása csakúgy mint a terrorista bolsevista diktatúra egész fejlődésvonala, bürokrata elfajzásával és személyi kiéleződésével végső fokon abban leli magyarázatát, hogy mind a két forradalom, úgy a francia, mint az orosz, arra kényszerült, hogy a háború talaján érvényesüljön.” (60. oldal)

Ugyanezen számban *Historicus* a belső párharcokról és a Zinovjev-perről számol be. (*A trojkától a Zinovjev-pörig, 1935. 2.*) „A sztalini diktatúra teljes a kommunisták pártján belül. Ennek a teljes párt-diktatúrának másik odala a terrorista eszközök alkalmazása a pártján belül. S bárha a terrorista módszereket valószínűleg csak a pártnak egy-két tagja akarja alkalmazni, a párt ellenzékével szemben Sztalin a francia jakobinizmus módszereire, a halálos ítéletekhez s a régi gárdával szemben a hosszú tartamú szabadságvesztésekhez nyúl.” (76. oldal)

Megszólat a főszerkesztő, *Mónus Illés* is (*Diktatúra és terror, 1935. 2.*), kinek véleménye – a Kirov meggyilkolását követő terrorhullámról – egybecseng *Historicus*éval. „A Kirovért kivégzett száz ember nem lehetett végveszedelem a Szovjetunióra. Csakhogy diktatúrák és diktátorok már a nagy francia forradalomban sem tudtak megállni: egymást küldték guillotin alá. És a Szovjetunióban a legelső és a legnagyobb forradalmárok, a hősi idők nagyjai még örültek, ha helyett a Szoloveck-szigetekre jutnak száműzetésbe. Az első garnitúra sorai egyre jobban ritkulnak: a forradalom lelke összeütközésbe kerül a diktatúra kezelőinek gyakorlatával.” (84. oldal)

Theodor Dan újabb dolgozata kibővíti, teljessé teszi a bolsevik és a jakobinus uralom közötti párhuzamokat. (*A Szovjetunió fejlődése, 1935. 4.*) A bürokratikus „elfajzás” és a terrorista módszerek mellé felsorakozik az új kiváltságos osztályok elkülönülése, a tulajdonviszonyok restaurálása vagy forradalomellenes eltorzítása, a forradalmi és a párt-diktatúrának bonapartista egyeduralommá válása, valamint a forradalomnak az egalitárius értékeivel és eszményeivel összeegyeztethetetlen kispolgári-individualista elfajulása. *Dan* egy „fenyegető” politikai veszedelmet, az „orosz forradalom 'thermidori' ellenforradalmi befejezésének” veszélyét, a végkifejlet lehetőségének megteremtését veti a

bolslevisták szemére. Bizonyos mértékig természetesnek tartja a „társadalmi–gazdasági egyenlőtlenség legkirívóbb kispolgári-individualista elfajulását” (amennyiben nem tudják „alapjától kezdve átszocializálni és valóban osztály nélküli társadalommá alakítani”), ám elutasítja azt a jelenséget, hogy „a szovjet társadalom most kialakuló új rétegeinek az (önző – L.T.) individualizmusát éppen a bürokrata-terrorista diktatura kormányzata neveli nagygyá.” (153. oldal) A „termidori ellenforradalom” Dannál egy hosszabb folyamatba, „a 'termidori' és 'ellentermidori' irányzatok harcának” folyamatába illeszkedik. Mint kiderül, a NEP-korszak is termidori veszedelem feltámadása „új szociális alapon” történik. (154. oldal) A legfontosabb „termidorelles” tényezőnek Dan a tulajdonviszonyokat tartja, hiszen „úgy az iparban, mint a mezőgazdaságban államosították az alapvető termelőeszközöket”, bár Oroszországban is „bizonyos mértékben megmaradt a polgári tulajdon: mint egyes parasztbirtokok, a kolhozok egyéni hasznosításának egyre növekvő csoportja, mint kézműipari vállalkozások, satöbbiek.” A tulajdonviszonyok síkján tehát a „termidori fordulat” a termelőeszközök magántulajdonába vételét jelenti. Azaz ennyiben komoly különbség van a két forradalom között, hiszen „a francia forradalomban kiírtották a feudális tulajdont, de érintetlenül hagyták a polgári tulajdont.” (155. oldal) Részben ennek tudható be, hogy Szovjet–Oroszországban „a szellemi-politikai alakulásnak a folyamata egészen más viszonyok között megy végbe, mint annak idején Franciaországban. Ott lényegében már a Termidor után, a direktórium, a konzulátus és császárság alatt ment végbe ez a folyamat, olyan viszonyok között, amelyek rendkívül kedveztek az új kiváltságos osztály elkülönülésének a tömegeknek azoktól a rétegeitől, amelyekből kiemelkedtek. Oroszországban ezek az átalakulások még a 18 év után sem befejezett forradalom tartós folyamatában mennek végbe.” (154. oldal)

Az új kiváltságos osztályok színre lépése azért rendíti meg Dant és általában a szociáldemokratákat, mert az „általános irányvonal” korszaka – minden visszássága ellenére – „szociális szempontból” már „a forradalmár, plebejus-osztályok győzelmének befejezése volt a forradalom előtti kiváltságos osztályok felett a forradalom vívmányainak a kihasználásért folytatott harcokban.” (Uo.) A tulajdonviszonyok esetében Dan múlt időben beszél az orosz termidori veszedelemről, minthogy utóbbi alatt a magántulajdon restaurációját érti. Az „alapvető termelőeszközöknek” a „birtoklását” (magántulajdonát – L. T.), mint a korábbi kapitalista fejlődés alapját, „az orosz 'termidoristáknak' francia elődeikkel ellentétben, még ki kellett volna harcolniuk. Bizonyos körülmények között a szovjet társadalom új kiváltságos osztályainak ez a harca a termelőeszközök birtoklásáért egyáltalán nem volt kilátástalan.” (155. oldal) Ennek ellenére magának az új kiváltságos osztálynak az elkülönülése elégséges indoknak tűnik Dan számára a termidori párhuzam felállításához, amihez hozzátehetjük, hogy a szociáldemokraták elutasították a társadalmilag megtermelt értékeknek az állami tulajdonon keresztüli bürokratikus tulajdonlását, a felettük való rendelkezést.

Dan szóba hozza a bonapartizmus fogalmát is, de a szovjet-orosz politikai rendszer értelmezéséhez nem támaszkodik rá, mert azt – Marx és az eredeti francia példázat nyomán – szorosán összekapcsolja a „konzervatív parcella-parasztsággal” mint társadalmi bázissal, már pedig a sztalin diktatúra támasza nyilvánvalóan nem a „szociálkonzervatív” (kistulajdonos, áruterelő) parasztság volt.

A francia forradalom történelmi tanulságait *Karl Kautsky* szintén arra használja fel, hogy nyomatékosítsa az olvasókban az osztály nélküli társadalom szocialista célkitűzése és a bolsevik forradalom eredményei között fennálló ellentmondást. (*Az egységfront körül*, 1936. 3.) „Az 1917. évi bolsevista forradalomnak csakúgy, mint az 1798. évi francia

forradalomnak nem az osztályok megszüntetése, hanem a régieknek újakkal való pótlása volt az eredménye. Akkor sem vették észre a forradalmárok, hogy a rendi kiváltságok megszüntetésével nem az általános szabadság, egyenlőség és testvériség rendszerét alapítják meg, hanem csak egy új osztálytársadalom létesülésének útját egyenetlik.” (109. oldal)

Valószínűleg szerkesztőségi állásfoglalást tartalmaz „*A moszkvai kivégzés hatása*” című jegyzet (1936. 10.), melyet aláírás nélkül jelentettek meg. Zinovjev kivégzését a névtelen szerző az egyeduralomba torkolló jakobinus terror egy fejezetéhez hasonlítja. „Az orosz Thermidor után vagyunk. A vesztőhelyre cipelt Zinovjev állítólag ezt kiáltotta: 'Dantont öltek meg, Robespierre, követni fogsz!' Ha valóban ezt mondta, tévedett. Az orosz forradalom nemcsak Dantonon, hanem Robspierre-en is túl van. A Thermidor abban a folyamatban játszódott le, amely Lenin halála után következett be. Ebben a folyamatban nem csak az egyeduralkodó párt belső ellentételeit, hanem az októberi forradalom leglényegesebb és a valóságban igen kevésbé funkcionáló vívmányát, a szovjet demokráciát is likvidálták. Formailag is helyet adtak egy népies, demokratikusabb mezbe öltöztetett egyeduralomnak. A lázas európai fegyverkezésben Oroszország is elől jár. Aki látó szemmel nézi a dolgokat, tisztában van vele, hogy a Szovjetunióban mindaz, ami történt, a katonai klikk uralmának előkészítését jelenti. Nem tudjuk, hogy Sztálin személyileg hogyan fogja ezt az átalakulást végigcsinálni. Kimarad-e, valóban Robespierre sorsára jut-e, vagy pedig személyes hatalmát át tudja-e menteni az új periódusra?” (484. oldal)

A thermidori fordulat megtörténtét némileg kétségbe vonják A. Jugow sorai (A *szovjet gazdálkodás eredményei és kiltásai 1937. 2–3.*), azzal, hogy – Danhoz hasonlóan – Jugow is az esetleges társadalmi bázisból indul ki, ezért jövő időben fogalmaz. „Ha ... a szovjet diktatúra fenntartja eddigi manővereit, ahelyett, hogy a megígért demokratizálást végrehajtsa, szavakkal és ünnepi dekorációkkal elégszik meg, el kell, hogy pusztuljon az ellenforradalom hullámszámban és bele kell, hogy kerüljön a szociális elfajzás és átalakulás folyamatába, amelyet tulajdonképeni fenntartó osztályainak társadalmi szétrohadása okoz. A forradalom thermidori kicsengése akkor elkerülhetetlenné válik.” (90. oldal) Az orosz thermidor politikai vetületét, a bonapartista politikai szerkezet kiépülésének veszélyét azonban Jugow is érzékelteti: „A két moszkvai pör élesen mutatja, hogy a diktatúra elfajzásának folyamata hogyan vezet egy kisebbségi diktatúrától az egyes ember diktatúrájához.” (Uo.)

A moszkvai perek *Historicist*⁸ arra készítetik, hogy olyan történelmi egyenlőségjelet vonjon, amelyet jegyzete címe is jelez: „*Az orosz jakobinizmus*” (1937. 2–3.)” A Radek-pör, valamint Bucharin és Rykov letartóztatása bizonyosága annak, hogy az orosz forradalom egy késői stádiumában átveszi a francia forradalmi jakobinizmus módszereit. Azokat a módszereket, amelyek használatától Lenin óva intette az orosz forradalmárokat. Lenin szerint az orosz forradalomnak tanulnia kell a nagy francia forradalom történetéből, nem szabad felfalnia saját fiait. Ezért az orosz forradalom hosszú ideig tartózkodik halálos ítéletektől a forradalomnak a hivatalos irányvonaltól eltérő képviselőivel szemben. A mensevikieket és a trockistákat számúzzik, de nem végzik ki. Csak igen kivételes esetekben, amikor pl. a titkosrendőrség fő fészkebe hatol be Blumkin és más trockisták, szabnak ki halálos ítéleteket. Fordulópontot jelent a Kyrov-gyilkosság.” „Kyrov a terror enyhítése, az orosz forradalomnak belső ellenségeivel való kibékülés mellett tör lándzsát. Különösen a forradalom ellenzéki szárnyával való megbékülés szükségét hangoztatja. Népszerűsége nőttön nő. Szembe mer szállni bizonyos kérdésekben

Sztalinnal is.” Csakhogy Kirov meggyilkolásával „nem következik be a Kirov előkészítette rendszerváltozás a belső békülés irányában, hanem kezdetét veszi a jakobinista korszak. Ettől a külföldi közvélemény úgy megrémül, Oroszország demokratikus és szocialista barátai úgy felszisszennek, hogy a Radek-pör már kénytelen enyhébb módszerekkel dolgozni, mint a Zinovjev-pör. A terror némi enyhülése azonban nem változtat azon, hogy az orosz forradalom a jakobinizmus útjára tért. Ez az út – a francia forradalom története mutatja – igen veszedelmes út.” (122. oldal)

Theodor Dan már egy „politikai válság” kezdetét látja abban, hogy Sztálin perek és kivégzések sorozatán keresztül számol le az „öreg bolsevikiekkel”, a „lenini korszak nagy alakjaival”. (*A Szovjetunió válsága, 1937. 4.*) Dan szerint „ezek a pörök valóságos középkori ’boszorkánypörök”, ahogyan azokat mindig ugyanazokkal az inkvizícióra emlékeztető módszerekkel, sőt ugyanazzal a kelléktárral folytatják le.” (154. oldal) Dan azonban nem farag egyedüli bűnbakot Sztálinból. Kimutatja a „régibolsevikiek”, az utóbbi áldozatok felelősségét a „tomboló” és „akut politikai válságba” fulladó politikai harcban. „A bolsevizmus belső harcai Lenin halála után hamarosan megindultak a párt és állam fontosabb hivatalainak elfoglalásáért. Ezek a személyi harcok nyomban a diktatúra gazdasági programjáért folytatott frakcióháborúkra vezettek és végül a hatalomért való politikai harc formáját vették fel. De mindvégig jellemzője volt és marad a bolsevizmus pártharcainak, hogy kizárólag a szovjet társadalom ’felső tízezeiben’ játszódtak le.” (155. oldal) A „régibolsevikiek” azonban – figyelmeztet Dan – képtelenek bizonyultak fölülemelkedni a politikai harc „klikkmódszerein”, mert forradalmi-politikai múltjuk miatt csökönyösen ragaszkodtak ahhoz. (154–155. oldalak) Ezen a ponton Dan egyetértőleg idézi a „Szocialiszticeszkí Vesztnik” című szociáldemokrata lap egy tizenegy évvel ezelőtti számát: „A pártklikkek megsemmisítő harcából, mely a politikailag hangtalan néptömegek hátán játszódik le, csakis a bonapartizmus egyik vagy másik formája nőhet ki.” (155. oldal) Ugyan Dan itt ismét nem használja a bonapartizmus fogalmát, de elég világosan fogalmaz: „a diktátor kénytelen veszélyeztetett hatalmáért való harcában ennyire megvetendő eszközöket igénybe venni, hogy valódi vagy vélt ellenségeit és ellenfeleit seregestől a vérpadra lökhesse.” (Uo.)

Egy évvel korábban a névtelen cikk (*A moszkvai kivégzés hatása, 1936. 10.*) szerzője még bizonyosra vette, hogy a Szovjetunióban a katonai klikk uralmát készítik elő, de bizonytalan volt annak megítélésében, hogy Sztálin képes lesz-e átmenteni személye hatalmát vagy elbukik-e. A Tuhacsevszkij-per feloldani látszott utóbb e dilemmát. A tábornokok kivégzésének okát kutatva *Historicus* annak a hipotézisnek az elfogadására hajlott (*Nemzedékek harca az orosz forradalomban, 1937. 8.*), hogy „preventív” kivégzésekről van szó. „A régi gárdát akarják kiirtani s helyükre tenni olyan fiatalembereket, akik a sztálinizmus fegyelmébe nevelkedtek.” „Pontos megállapítás a sűrű orosz köd miatt lehetetlen, de sok szót emellett, hogy a preventív szempont nagy szerepet játszik abban a folyamatban, amelynek lényege: a párdiktatúrának egyéni diktatúrává való átalakulása. Nem katonai uralom, hanem egyéni diktatúra: ez az orosz bonapartizmus.” (354. oldal)

Feltevését az orosz bonapartizmusról a decemberi számban már maga *Historicus* igazolja. (*Két évtized, 1937. 12.*) „Orosz szocialisták körében sokat vitatkoznak arról, hogy eljut-e és mikor az orosz forradalom a bonapartizmus állapotába. Azt hisszük, hogy ez az egész probléma látszatkérdés. Az orosz forradalom körülményei, lefolyása minden részleges hasonlóság ellenére, elüt a nagy francia forradalométól. Az orosz forradalom Robespierre-hoz némileg hasonló alakja Lenin, Bonapartéja pedig nem tábornok, hanem olyanvalaki, aki magában egyesíti a polgári és katonai diktátor vonásait (Hasonlóan érvelt

József Attila is: „... egyetlen pért kezében egyesíti a polgári diktatúrák politikai hatalmát a polgári tőkés parancsuralmával” – L. T.), aki nem katonából lesz polgári, hanem polgáriból egyszersmind katonai diktátor. A sztalinizmus az igazi orosz megfelelője a francia bonapartizmusnak. Az orosz forradalomnak Thermidor nélkül már megvan a maga bonapartizmusa.” (531. oldal)

A Szocializmus sorsa végül úgy alakult, hogy *Mónus Illés*, a főszerkesztő élhetett utoljára a francia és orosz forradalmak egybevetésével. (*Oroszország beszélt magáról, 1938. 3.*) „Terrorhullám terrorhullámot vált föl. Az 'öreg' bolsevikiek mind egy szálíg elmozdítva, felfüggesztve, száműzve, börtönbe csukva vagy kivégezve; klubjuk feloszlatva. A nagy forradalom hősei, az igazi forradalmárok, akiket az orosz forradalom történetírói glóriával a fejükön örökítettek meg az utókor számára; a glóriát, a babért most sietve, gyorsan tépik le homlokukról. 'Árulók', 'kéme'k', 'összeesküvők' és 'szabotálók', a történelem megörökítésére méltatlanok ők. Az iskolai tankönyvekből, a történelmi munkákból kitépik és átírják a lapokat, amelyek rájuk vonatkoztak (...) Egy tébolyult, eszét vesztett rezsim tobzódása, önkénye, érthetetlen örültsége mindez. Csak a nagy francia forradalom története nyújt hasonló példákat. Ám senki sem hitte, hogy a huszadik században végbemenő forradalom újra eljátsza a francia forradalom szerepeit és jeleneteit. A francia forradalom idejében még nem volt proletariátus. Polgári forradalom volt a feudalizmus legyőzésére s a polgári osztály legjobbjait áldozta föl benne az egymást követő forradalmi rezsimok fölváltásával. A forradalmárok mint történelemformáló egyéniségek kerültek szembe egymással és amíg a forradalom konszolidált társadalmi renddé változott, addig egymás után falta föl azokat, akik életre hívták. Az orosz forradalom már a proletariátus kialakulásának idejében folyt le. Győzelme óta két évtized telt el. (...) És az eredmény? Ugyanazok a jelenségek ismétlődnek meg, mint a nagy francia forradalomban. Az orosz forradalom is egymás után törvényszék elé állítja előharcosait, az öreg bolsevik forradalmárokat. És akiket tegnap még magasba emelt, és felülmúlhatatlan egyéneknek, hősöknek tartott, azokat ma halálra ítéli. Sírjukra is sarat hánynak. A szovjet uralom ellenségei ők, akikkel szemben Sztálinnak kegyetlenül kell eljárni és akit ezért dicsőítenek. Nem kétségbeejtő, elszomorító ez? (...) Nem lehet igaz, hogy ezek a forradalmárok mind gazemberek lennének. A valóság inkább az, hogy a Szovjetunióban féktelenül dül a harc a politikai vezetésért. De ebben a harcban az ellenfeleket nem szavazzák le, nem buktatják meg, hanem – kivégzik, megsemmisítik. Ezek a forradalmárok dehogyan kémkedtek, csak olyan politikát tartottak megfelelőnek, amely ellenkezik az éppen uralmon levő diktátor felfogásával.” (155–156. oldal)

Ideológiai diktatúra

Véleményem szerint a leglesújtóbb és megrázóbb kritika – legalábbis mai szemmel – azokat a jelenségeket tüzte tollhegyre, amelyeket a jelenkori kutatók a totalitarizmus fogalmával próbálnak értelmezni.

Tamássi György,⁹ akit a kutatók kommunistaként tartanak számon, a nemzeti kérdés bolsevik megoldásáról – enyhén szólva – nem a rokonszenv hangján ír. (*A nacionalizmus kérdéséhez, 1936. 6.*) „Ennek a nemzetiségi politikának nem önálló és öncélú nemzeti államok létesítése, hanem egy közös és egyenlő kulturális fokon és egységes ideológiai alapon álló hatalmas birodalom létesítése volt a célja. Az elmaradt, alig kulturált, vagy keleti hagyományokba ágyazott számtalan nemzetiséget először

egyenlő kulturális fokra akarták hozni, hogy sajátos társadalmi és politikai célkitűzéseik számára minden nemzetiséget saját nyelvén, saját kulturális öntudatán keresztül nyerjenek meg. Ez az út sokkal eredményesebbnek bizonyult, mintha erőszakos 'nagyorosz sovinszta' eszközökkel igyekeztek volna a nemzetiségeket elnyomni és társadalmi berendezkedésüket, hatalmi elnyomás eszközével, mint sajátosan orosz intézményeket megvalósítani. A nemzeti önrendelkezés elvének érvényesítése során ügyeltek arra, hogy minden nyelven egy és ugyanaz a hivatalos kulturális és ideológiai tartalom jusson kifejezésre. Saját ideológiájukat a legtermészetesebb és legszilárdabb talajba, a nemzeti kultúra talajába ültették el. A további fejlődés során azonban a nemzeti forma helyett oly közösségi kiélési formát igyekeznek nyújtani, amely annál átfogóbb és alkalmasabb egy hatalmas világbirodalom összes népeinek egységét, jólétét és fejlődését biztosítani. Ez az orosz példa. (...) A nacionalizmus kérdésének orosz megoldása éppen az ideológiai diktatúra által és a nemzeti hagyományok teljes, vagy nagyfokú hiánya révén válhatott tipikusan és utánozhatatlanul orosz megoldássá." (273. oldal)

Németh Andor hosszas és velejéig illúzióromboló ismertetést közöl annak az André Gide-nek a könyvéről, akit a világ "a kommunisták célkitűzéseivel rokonszenvező világnagyságok nesztoraként" tartottak számon, s aki „Oroszországban tett látogatása során kiábrándult a Szovjetunióból.” (*André Gide Oroszországból, 1936. 12.*) „Gide könyve szenvedélyes vádirat az ellen a rendszer ellen, amelynek kormányzati elve a megfélemlítés és az elhallgattatás.” (587. oldal) „Gide döntő tapasztalata, melyre lépten-nyomon visszatér, tulajdonképpen végig erről beszél, mert ezt tartja az orosz valóság legjellemzőbb tényének, – a tömegek teljes behódolása a hatalom előtt. Idézzük saját szavait: 'A Szovjetunióban egyszer s mindenkorra bele kell törődnünk abba, hogy az emberek mindenről – a világ minden dolgáról – egyféleképpen vélekednek. Egyébként már úgy vannak nevelve, hogy a kritikátlanság nem esik nehezükre, természetesnek találják, észre sem veszik. Nem hinném, hogy képmutatásból alkalmazkodnak egymáshoz. (...) A 'Pravda' nap mint nap közli velük, mit kell tudni, gondolni, elhinni. Nincs tovább. Ha az ember beszélget egy oroszral, annyi mintha valamennyi oroszral beszélt volna. Nem mintha parancsszóra volnának valamennyien egy véleménye, de olyanok a körülmények körülöttük, hogy nem különbözhetnek egymástól. Hiszen zsenge gyermekkoruktól gyúrnák, fargják őket (...) Nem lévén más összehasonlítási alapjuk, mint a vígasztalan közelmúlt, mohón kapnak mindenben, amihez hozzájutnak. Csak meg kell győzni a népeket, hogy helyzetük a lehető legjobb, aminél legfeljebb még jobb lehet. El kell hitetni velük, hogy másutt még nagyobb a nyomor. Ezt viszont csak úgy lehet elérni, ha hermetikusan elzárják őket a külvilágtól, a külföldtől. Ez a magyarázata annak, hogy azonos életviszonyok között, sőt azon mélyen alul, az orosz munkás boldogabbnak tartja magát, s tényleg boldogabb, összehasonlíthatatlanul boldogabb, mint a francia munkás. Boldogsága reménykedésen, bizalmon és tudatlanságon alapul'." (588–589. oldalak) „A véleményszabadság teljes hiánya – írja a recenzió –, oly mértékben való hiánya, hogy a tőle megfosztottak már nem is érzik hiánynak: ez az a szimptoma, amely Gide-et oroszországi útján a legjobban meglepte és nyugtalanította. A léleknek ezt az eligénytelenedését és elaljasodását a kíméletlen diktatúrának tudja be, mint ahogy nem is tulajdonítható egyébként. 'Az ellenzéket kiírtani, vagy annak kialakulását megakadályozni felettébb veszedelmes dolog és mással, mint erőszakkal el sem érhető. A kormányzat szempontjából természetesen felettébb kényelmes, ha az állam minden egyes polgára egyformán gondolkodik. De kultúrnépnek nevezhető-e az a nép, amelynek polgárai ilyen igénytelenek? Nem." (590. oldal)

Vörös fasizmus

A totalitárius jelenségek kritikájához viszonyítva a bolsevizmus és fasizmus azonosítása, ill. rokon jellegének hangoztatása – a korabeli értékrendet tekintve – még erőteljesebb vádat jelentett. A lényegre tapintott rá *József Attila* azzal (*A szocializmus bölcselete*, 1934. 8.), hogy a „közösségi elv” deformálódásában lelte meg a közös nevezőt. „A fasizmusok meg éppenséggel a szocializmus központi lényegét sajátítják ki és torzítják el. Bizonyára rákényszerülnek erre. A közösségi elvet állítják előtérbe, csak éppen nem a társadalmi eredetű emberiség közösségi elvét, hanem az elvont, korlátokat szabó, korlátolt ’nemzeti’, ’faji’, ’állami’ stb. közösségi elvét. Tehát a közösség elve, ha torz formában is, de kísért már azoknak a rétegeknek az öntudatában, amelyeket eddig – látszólag – az egyéniség elve vezérelt. Ez a közösségre törő öntudat tagadhatatlanul zavaros. (...) A bolsevizmus maga is a kialakulni akaró öntudat megzavarodásának a tünete. És tovább terjeszti a zavart elméleti téren, ahogy politikai tevékenységével is az ellenkezőjét éri el annak, amit akart, tudniillik a fasiszta szervezkedéseket indítja útján.” (348. oldal)

Mónus Illés véleménye az (*Diktatúra és terror*, 1935. 2.), hogy ha a proletariátus uralma alatt – értsd: Szovjet–Oroszországban – „tépik széjjel a szabadságnak, jognak és az élet szentségének erkölcsi törvényeit”, akkor az a rendszer ugyanúgy „elveszti erkölcsi alapját”, mint a polgári társadalom, ha „lábbal tiporja saját alapelveit”: „a fasizmus karjaiba veti magát, felrúgja a jogot, szabadságot és nem kíméli az emberi életet sem.” (84. oldal)

Karl Kautsky a bolsevik és fasiszta lelkület azonosságait emeli ki. (*Az egységfront körül*, 1936. 2.) „Azóta felnőtt egy olyan nemzedék, amely megveti a józan eszt és a tudományt és esküszik a kíméletlen győzelmi akarattól vezetett *ököl* mindenhatóságára. Ebből a lelki alkatból származik úgy a bolsevizmus, mint a fasizmus. Az ellene való fellépés a marxisták legfontosabb feladata.” (61. oldal) „De Sztalin nemcsak, hogy eltűri ezt az istenítést, (a személyi kultuszt – L. T.), hanem rosszul járna az, aki arra a bátorságra vetemednék, hogy ezt az istenítést Oroszországban bírálja. Szolgalelkű lakájok *ököl*-istenítése minden diktatúra szükségképpen következménye.” (65. oldal)

A *Mónus Illés* főszerkesztői korszakában megjelentetett írások közül kiemelkedik bírálatának végtelenül érlyes tartalma miatt az olasz antifasista író, *Ignazio Silone* levele. (*Levél Moszkvába*, 1936. 10.) A moszkvai *Das Wort* című folyóirathoz írt nyílt levelében *Silone* részletesen ecseteli, hogy miért utasítja vissza a szovjet lap szolidaritását az ő antifasista tevékenységével. „Miután azonban Önök azzal, ami ma Oroszországban történik, szolidárisok ... miféle értéke van akkor a fasiszta rendőrség és a fasiszta bíróságok elleni minden tiltakozásuknak? (...) Miféle erkölcsi értéke van annak az úgynevezett humanizmusnak, amelyet képviselnek?” (485. oldal) „Valójában az a meggyőződésem ..., hogy nem annyira és nem elsősorban anyagi eszközökre van szükségünk, hogy a fasizmus ellen vértetteket legyünk. Sem fegyver nem kell, sem nagy bürokratikus apparátus. Amire szükségünk van, az az életnek és az embereknek egy más szemlélési módja. Enélkül, ’az élet és ember más szemlélési módja’ nélkül mi is fasisztákká válnánk, barátaim, tudniillik – vörös fasisztákká. Nos, amit Önöknek kifejezetten ki kellett, hogy jelentsek, ez az, hogy tiltakozom az ellen, hogy fasisztává legyek – még ha a fasisztát vörös színnel mázolják is be.” (487. oldal)

Ignazio Silone levelének fényében a Szocializmus irányvonalának és hangvételének megváltozására mi sem lehet csattanósabb cáfolat, mint *Mónus Illés* főszerkesztő állásfoglalása, amelyben az olasz író érvei köszönnek vissza. (*Oroszország*

beszélt magáról, 1938. 3., 156. oldal) "Mindent összefoglalva: a szocialisták feladata tiltakozni az ellen és felháborodni azon, ami Oroszországban történik, aminek romboló, katasztrófális hatása van a világ szocialista mozgalmára. Még borzalmasabb ez a hatás azokban az országokban, hol a fasiszmus is a nyers erőszakot teszi meg uralmának alapjává. Hogyan lehessen tiltakozni a fasiszmus gyilkosságai ellen, ha nem tiltakozunk a szovjet gyilkosságai ellen? A gyilkosság mindig gyilkosság, az erőszak erőszak marad, a becstelenség becstelenség, akármilyen színben és akármilyen táborban követik is el."

Mónust azonban nem csak a morális felháborodás vezérli. Hasonlóságot vél felfedezni a fasiszta és a bolsevik érdekképviselő működési elve között is. (A jobboldal válsága. 1938. 5.) „A németországi érdekképviselők vagy a volt ausztriai hivatásrendek csak addig töltik be szerepüket, amíg csak üres keretek és semmibe nem szólhatnak bele, szerepet nem vihetnek, mert másként összeütközésbe kerülnek az állami akaratot képviselő és hatalmat birtokló diktatúrával. A végrehajtó hatalom maga teremti meg a kereteket és mindig vigyáz arra, nehogy ezek a keretek belső tartalommal, erővel telítődjenek. Így járt az orosz diktatúra is.” (212. oldal)

Kizsákmányolás, Nyomor, diktatúra, fasiszmus – egy új Babilon épül. Ez a summázata annak, ahogy a Szocializmus szerzői a szovjet–orosz bolsevizmust értékelték. Ítéletük a mai ember szemével nézve nehezen érthető, szinte paradox, hiszen a marxi gondolatrendszerbe, a 19. századi szocialista tanokba ágyazódik. Márpedig közelmúltunk történései, egy közel hetvenéves rendszer történelmi bukása olyan ideológiai szituációt teremtett, amelyben egy marxista irányultságú, ám de antibolsevik társadalomszemlélet az ún. marxizmus-leninizmus uralma után értelmezhetetlen. Ezt azért kell hangsúlyoznom, mert a mindenkori jelen történelmi közgondolkodása mindig rányomja bélyegét, a témaválasztástól kezdve az objektivitásra törekvésig, a múltban néző történettudomány tevékenységére és kutatási eredményeire – kiváltképp az ideológia történetére.

Jegyzetek

A dolgozat címe Buchinger Manó szavait idézi: „Szociáldemokraták, marxisták... soha nem gondolhattak arra, hogy akadnak majd 'szocialisták', akik pontosan a háborús összeomlásnak ezt a véres fertőzött konjunktúráját fogják megragadni, hogy éppen ezen a talajon építsenek újkori Bábelt, s hogy a véres gúnyt teljessé téve, ezt nevezzék majd el a szocializmus végcéljának.” (A munkásosztály nemzetközi egysége. Szocializmus, 1922. 4. 153. oldal)

Dolgozatom talán bizonyítja, hogy a szocialista eszmék és a „létező szocializmus” uralkozó ideológiáinak kutatóira még komoly feladat hárul: megtisztítani az „aktuális múlt” tényeit az utókor porától – sine ira et studio.

1. Példa erre Molnár Gusztáv „Marxizmus és totalitarizmus” című tanulmánya, amely éppen a Századvég című folyóirat tematikus, a szociáldemokráciával foglalkozó számában jelent meg (1990. 1.). Az utóbbi idők egyik legszínvonalasabb marxológiai elemzésében Molnár megállapítja, hogy „a tradicionális totalitástól a 'kapitalizmuson' keresztül a totalitarizmushoz, a tudatosan teljessé tett hatalomhoz vezető objektív dialektika, az egyneműség dialektikája tette lehetővé a Marx és Lenin közötti folyamatosságot, a Lenintől Sztálinhoz és Maohoz vezető utat keleten, és ugyanez tette és teszi alkalmatlanná a marxizmust, valamint keleti *továbbfejlesztett*, explicizált *változatait* arra, hogy történelmi szerepet tölthessenek be nyugaton is.” (33. oldal) Molnár fejtegetése több ponton is megkérdőjelezhető (az i-re sem tette fel a pontot: nem találjuk Pol Pot nevét), például azzal is, hogy teljes mértékben figyelmen kívül hagyja – többek között – az antileninista, de ugyanakkor szinte megrögzött marxista szociáldemokraták *empirikus azonosságtudatát*. Vagyis kérdés, hogy a Marxtól Maoig levezetett *kontinuitás* mennyiben az elmező *interpretációs önkényének* terméke, amely a szociáldemokraták marxista politikai azonosságtudatát esetleg maga is hamis tudatként értelmezné.

2. Lásd Varsányi Erika: A Szocializmus című folyóirat 1922-1929 között. Tudományos szocializmus füzetek. 31., 1975. Véleményem szerint a szerző azon meghatározása, miszerint „a szociáldemokrata ideológia ... számos vonatkozásban ellenségesen állt szemben a kommunista eszmeiséggel” (84. oldal), még valóságos alapon nyugszik, de az olyan kitételek, hogy „nem egy esetben a baloldal (kommunista ideológia, Szovjetunió stb.) elleni harc jellemzi a folyóirat egészének arculatát a vizsgált időszakban” (Uo.), illetve hogy „szovjet ellenes elvi állásfoglalás” is fellelhető a lapban (80. oldal), jelzi, hogy az elfogult és pártos történet szemlélet miatt mellőzte a bolsevizmus szociáldemokrata megítélését.

„A folyóiratban vannak olyan lényeges problémakörök – jegyzi meg Varsányi –, amelyeknek a feldolgozása további kutatást igényelne és külön dolgozat tárgyát képezhetné, ilyenek pl.: Magyarországi Szociáldemokrata Párt belső problémáiról, programjairól vagy a nemzetközi munkásmozgalomról, a külföldi munkáspártok tevékenységének értékeléséről szóló cikkek, tanulmányok elemzése” (6. oldal). A bolsevizmus tehát elszikkad, feloldódik a „munkásmozgalom” igen széles témakörében, ami a vélt baloldal- és szovjetellenes vonzatai miatt tulajdonképpen érthető.

3. Benedek Emma tanulmányának (Elméleti-politikai írások a Szocializmus 1935–1938. évfolyamaiban. Tudományos szocializmus füzetek. 27., 1974. / III. fejezete: „A Szociáldemokrata politikusok a Szovjetunióról.” A fejezet s vele a szerző érdeme, hogy viszonylag sokat idéz a bolsevizmust támadó írásokból, sőt leírja: „A Szovjetuniót, a világ első szocialista államát éppen olyan 'diktatúrás államnak' tekintették, mint a fasiszta államokat” (81. oldal). A dolgozatra azonban rányomja bélyegét, hogy Benedek mélyen beleágyazza a citátumokat a maga erősen ideologikus értékelésébe, amelynek két pólusa a „rágalmazó”, „gyalázkodó” és „szovjetellenes”, illetve a „tárgyilagosságnak tűnő” hangnem érzékeltetése. Jellemző, hogy a 75. oldalon azt írja, hogy Tehodor Dan „reményt veszve reménykedik egy belső, *ellenforradalmi* fordulatban”, a 76. oldalon viszont azt olvashatjuk, hogy Dan szerint a leninizmus elleni harcban a szocializmus megértéséből „természetesen nem vehet igénybe olyan eszközöket, amelyek az *ellenforradalmat* segítik hatalomra”: Továbbá: „A sztálini személyi kultusz és törvénytelen ségek elleni harc nem a leninizmus elleni, hanem éppen a lenini tanítások érvényesítéséért folyó harc alapján hozhatott volna sikert, mert ezek a torz jelenségek ... nem a leninizmusból, hanem a leninizmus megsértéséből fakadtak” – veti az antileninista Dan szemére a szerző... Az alábbi idézethez pedig nem szükséges-
tetik kommentár: „Maga Mónus ... Danra hivatkozva azt írta, hogy Németországhoz, Olaszországhoz, Ausztriához hasonlóan a Szovjetunióban is szükség van a munkások, parasztkok, az ifjúság és az értelmiség összefogására, népfrontjára, hogy megvédelmezhesék a forradalom vívmányait és megszabják a jövő fejlődés útját. Népfront a Szovjetunióban – lényegében felhívás a szovjet kormány megdöntésére. Mi más ez, ha nem beavatkozás a Szovjetunió belügyeibe?” (81–82. oldal)

Fel kell hívnom ezzel szemben a figyelmet Dr. Solt Katalin és Dr. Szigeti Endre – hivatkozásokban nem említett – tanulmányára (Politikai gazdaságtan és szociáldemokrácia Magyarországon 1890–1945. Politikai gazdaságtan füzetek. 36., 1982.), mely „A szovjet gazdaság építése” című fejezetében a szerzők szükségét érzik, hogy „néhány szót” szóljanak „előljáróban” a „szociáldemokrácia és a Szovjetunió, illetve a szovjet és más országbeli kommunisták viszonyáról, a szociáldemokratáknak és kommunistáknak a Szovjetunióval kapcsolatos álláspontjáról” (161. oldal).

4. Szocializmus 1906–1938. Válogatás a Magyarországi Szociáldemokrata Párt elméleti folyóiratából. Válogatta, szerkesztette, jegyzetekkel ellátta és az előszót írta Jemnitz János és Schlett István. Kossuth Könyvkiadó, 1984., Szűcs László: Válogatás a Szocializmus c. folyóirat első két korszakából. Párttörténeti Közlemények, 1985/3.
5. Lásd Karl Kautsky: Az egységfront körül. Szocializmus, 1936. 2. és 1936. 3. Mónus Illés úgy ítélte meg, hogy Otto Bauer „a gyakorlati és elméleti tudást szerencsésen egyesítette magában”, viszont Mónus Karl Kautskyval, értett egyet: „Ő volt az, aki legelőször szállt szembe a diktatúra minden gondolatával és törekvésével. Az orosz diktatúra bírálata őt igazolja!” (Karl Kautsky, 1938. 9–10., 419. oldal)

6. Eredeti nevén: Faragó László
7. Eredeti nevén: Rónai Zoltán
8. Eredeti nevén: Rónai Zoltán
9. Más néven: Wágner György

Tibor Löffler: A New Babel is Erected (Bolshevism and social democracy. Contribution to the history of the periodical „Szocializmus”, 1934–1938.)

The study introduces the concept of Bolshevism in the social democrats' periodical „Szocializmus” between 1934 and 1938.

It is still a dominating aspect that the Bolshevik–Communist movement and the „left-wing” (pro-communist) social democrat tendencies are the inheritors of Marx's ideas. This interpretation lacks the views of certain social democrats who had been consequently opposing bolshevism, still considering themselves the followers of Marx. The periodical „Szocializmus” assumed this latter point of view, too.

The author of the study reconstructs and shows the image of Bolshevism represented by the periodical. The reconstruction has been due for a long time, but the criticism of Bolshevism from a social democrat point of view had been qualified as a political taboo for decades. There are some further motives to investigate this topic. In certain opinions the anti-communist line of the periodical changed when Illés Mónus had become the chief editor in 1934. This theory presumes that the concept of Bolshevism in the periodical had been altered (”more realistic”), but lacks evidence. It simply presumes that regarding the increasing danger of Fascism, the unity of „democratic powers” (including Communists) was needed, therefore the Bolshevik movement and the Soviet system had been qualified as democratic automatically. The author of the essay analyses and demonstrates in detail the articles on bolshevism written after 1934. The altering of line is disproves this way.

The concept of Bolshevism is demonstrated in seven points: 1. Marxism and Leninism (Leninism has nothing to do with Marx, because Lenin is an inheritor of Blanquism and Bakuninism); 2. The discrediting of socialism (Disregarding the sacredness of human life, law, freedom, morals.); 3. Utopism of the Bolshevik movement (The Bolshevik movement is anachronistic because it falls back to the pre-Marx time utopism.); 4. Class-structure in the Soviet system (The reign of a new aristocracy instead of a classless society.); 5. Russian Jacobinism. (The Bolshevik revolution and the jacobinist dictatorship are collateral: terror, Thermidor change, Bonapartism.); 6. The marks of totalitarianism in bolshevism (Dictatorship in ideology and its results: Lack of criticism, uniform thinking, plainness and vileness of the soul.); 7. Bolshevism and Fascism. („Red Fascism”: detestation of common sense and sciences, idealizing of fist law and terror, the base of might is the simple force.)

The periodical often refers to Karl Kautsky and to Theodor Dan – several articles of theirs are published here. On the other hand, articles criticizing Otto Bauer can be read. Bauer is presented as a sympathizer of the Bolsheviks and who is tolerant with them. Szocializmus regularly publishes statements of famous persons, e. g. covers the disillusioning of André Gide, and the periodical publishes the letter of the anti-Fascist Ignazio Silone in which the Italian writer accuses the Soviet regime of Fascism.